

1STE GRAAD
SECUNDAIR
ONDERWIJS

viva VELDEKE

– REIS MET EEN DICHTER –

HENDRIK VAN VELDEKE

EN JEUGDLITERATUUR

HASSELT
HEEFT
HET.

Viva Veldeke, een boeiend literair en kunsthistorisch project rond Hendrik van Veldeke, was voor de stedelijke musea van Hasselt, de Hasseltse erfgoedcel en de lerarenopleidingen van verschillende hogescholen de aanleiding voor een intensieve samenwerking gericht op sensibilisering rond erfgoed in het onderwijs.

Hendrik van Veldeke, de 12de-eeuwse dichter die geboren werd in Spalbeek, in het graafschap Loon, staat aan de wieg van de Nederlandse literatuur. Hij is de eerste auteur van teksten in wat we vandaag de Nederlandse taal noemen. Hij schreef en werkte ook in het huidige Nederland en Duitsland. Zijn verhalen en gedichten, talenkennis en uitzonderlijke reislust maken hem een 'Europeaan avant la lettre'.

Voor kinderen en jongeren is Hendrik van Veldeke een monument, een straat- en pleinnaam. Maar hij is meer dan dat. Veldeke is een figuur die hen kan laten kennismaken met het erfgoed in de stad en met de taal die ze spreken. Heden en verleden komen zo samen.

De uitgewerkte lesbrieven zijn zowel een mogelijke begeleiding voor een bezoek aan de tentoonstellingen als een introductie in de wereld van de 12de en 13de eeuw en de invloed van van Veldeke op de taal en literatuur.

We hopen dat vele leerkrachten en hun leerlingen van het lager en het secundair onderwijs dankzij de lesbrieven de weg zullen vinden naar de wortels van hun taal en literatuur.

INHOUDSTAFEL

Toelichting	6
Achtergrondinformatie: Wie was Hendrik van Veldeke?	7
Lessuggestie 1: Inleiding - Hendrik van Veldeke	9
Lessuggestie 2: De rebelse Reinaert - Suske en Wiske - Willy Vandersteen	13
Lessuggestie 3: Kruistocht in spijkerbroek - Thea Beckman	15
Lessuggestie 4: Een brief voor de koning - Tonke Dragt	19
Lessuggestie 5: Floris en Belle - Paul Kustermans	21
Lessuggestie 6: Arthur, de zienersteen - Kevin Crossley-Holland	25
Lessuggestie 7: De wolvenklem - Ed Franck	28
Bibliografie	31
Jeugdliteratuur over de middeleeuwen	32
Bijlagen	38
Colofon	62

TOELICHTING

Deze lessenreeks is bedoeld als ondersteuning voor het onderwijs bij de tentoonstellingen *Dichter tussen ridders en jonkvrouwen. Hendrik van Veldeke en zijn tijd (1130 - 1230)* in het Literair Museum en *Peren op de Beuken. Hendrik van Veldeke en zijn tijd (1130 - 1230)* in Het Stadsmus in Hasselt. (Beide van 6 oktober 2007 tot 6 januari 2008) Maar de reeks kan ook gemakkelijk los van de tentoonstelling gebruikt worden.

De lesbrief is gericht op leerlingen van zowel de A- als de B-stroom van de eerste graad secundair onderwijs. Het doel is om ze aan te sporen tot vrijblijvend en genietend lezen, wat gezien de huidige beeldcultuur geen sinecure is. Daarom maken we in de lessen zoveel mogelijk gebruik van aanschouwelijk materiaal, dat bovendien geënt is op de leefwereld van de jongeren. We verwerken onder andere teksten, fragmenten, strips, filmfragmenten, afbeeldingen en tekeningen om de les zo aantrekkelijk mogelijk te maken. Om de leerlingen te blijven motiveren hebben we er ook voor gezorgd om bij iedere les een ruime variatie aan werkvormen aan bod te laten komen.

De reeks bestaat in het totaal uit zeven 'lessen' die als een puzzel ineen te passen zijn. Het is daarom aan te raden om te kiezen voor de inleidende les over Hendrik van Veldeke gevolgd door één of meerdere lessen uit de behandelde reeks jeugdboeken. Om de link met Veldeke te verzekeren hebben we alleen boeken gekozen die zich ongeveer in dezelfde tijdperiode (de middeleeuwen - 12de - 13de eeuw) afspeelen. We hebben bovendien geprobeerd om binnen deze grenzen een zo groot mogelijke variatie na te streven: oud, nieuw; een jongen of een meisje als hoofdpersonage; 12+ of 14+, alles komt aan bod.

Bovendien hebben we geprobeerd om elke les een andere benadering te geven: soms werken we van de korte inhoud naar een specifiek fragment toe, maar soms ook andersom. Een enkele keer leggen we een boek en een film naast elkaar om te de leerlingen de kans te geven de twee tegen elkaar af te wegen. Bij dit alles staat creativiteit echter centraal: toneel, expressie, het uiten van gevoelens, ... alles passeert de revue.

Misschien is het voor leerlingen van de B-stroom teveel gevraagd om het over middeleeuwse dichters te hebben. Speciaal voor deze groep hebben we voor de eerste les een stripalbum gebruikt dat zich in deze periode afspeelt en dat hetzelfde doel heeft: interesse voor verhalen in het algemeen opwekken. Het is dus bedoeld als opstap naar de echte jeugdliteratuur, maar kan ook perfect als een les in de A-stroom gebruikt worden.

Omdat we de leerkracht zoveel mogelijk vrijheid willen geven, is iedere les daarenboven opgevat als een afzonderlijk bouwsteen die ook zonder de overige 'blokken' bruikbaar is. De reeks is als het ware een bouw pakket dat de vakleraar in de gelegenheid moet stellen om zijn eigen visie op jeugdliteratuur na te streven en uit te diepen. Hopelijk is het voor velen een inspiratiebron tot een geïntegreerde, vernieuwde aanpak van jeugdliteratuur in het algemeen.

ACHTERGRONDINFORMATIE: WIE WAS HENDRIK VAN VELDEKE?

Hendrik van Veldeke wordt gezien als de eerste dichter die literatuur bedreef in een taal die als Nederlands beschouwd kan worden. Hij heeft met zijn gedichten zelfs bijgedragen tot de vorming van het Nederlands, nl. het Westnederfrankisch of kortweg het Limburgs; maar dan gezuiverd van dialectische eigenaardigheden. Veldeke zou hiervan de schriftvormen en zelfs de grammatica bepaald hebben. Een Duitse tijdgenoot, Gottfried von Strassburg, dichtte over hem:

*er impete daz êrste ris
in tuitescher zungen
dâ von sit erste ersprungen
van den die bluomen kâmen.*

(hij entte de eerste loot op de Dietse tongval, waaruit takken ontsprongen die bloemen voortbrachten)

Nochtans behoort het oudst gevonden Nederlands versje (2e helft 11e eeuw) niet aan hem toe:

Hebban olla vogala nestas hagunnan hinase hic enda thu uuat unbidan uue nu
(alle vogels zijn aan nesten begonnen, behalve ik en jij, wat wachten wij nu)

De schrijver van dit versje (een monnik) is echter onbekend. Het duidt echter wel op volgende veronderstelling: er werden al liederen in onze taal geschreven of in ieder geval gezongen vóór Veldeke. Hier is echter geen spoor van terug te vinden. Intussen blijft Veldeke wel de eerste bij naam bekende schrijver uit de Nederlandse letterkunde. Hij was een 'Europeaan avant la lettre' omwille van zijn talenkennis, uitzonderlijke reislust en vroege interculturele vaardigheden. Hij was de eerste Dietse dichter met Europese allures.

□ Veldekermolen in Spalbeek, Hasselt

□ Gedenkplaat aan de Veldekermolen

Veel weten we niet over hem, en wat we weten berust vooral op veronderstellingen.

Zo is zijn precieze geboortedatum onbekend, maar we weten wel dat hij geboren is in "Veldeken" – zoals uit zijn naam af te leiden is – een heerlijkheid gelegen tussen Spalbeek en Kermt, bij Hasselt. Vandaag blijft de plaatsnaam enkel nog over als naam van een watermolen aan de Demer, de *Veldekermolen*. Over plaats of datum van zijn dood bestaat geen zekerheid. Veldeke was vermoedelijk een jongere zoon van een geslacht van lage dienstadel (ministeriales). Dat had als gevolg dat hij niet voor een militaire carrière werd opgeleid, maar als clericus een geleerde scholing ontving. Uit zijn werk blijkt een hoge graad van ontwikkeling, zoals slechts bij een edelman of priester – kon worden verondersteld. Hij kende niet alleen zijn eigen moedertaal – het Limburgs – maar daarbuiten beheerste hij ook het Frans, Duits en Latijn. En hij kende zijn Latijnse klassiekers; zoals blijkt uit de vele verwijzingen in zijn werken: Vergilius, Ovidius, Statius, ...

Toch zijn er ook enkele feiten over hem bekend. Vooreerst zijn verblijf aan het hof van de graaf van Loon, onder de hoede van gravin Agnes. Waarschijnlijk heeft Veldeke aan dit hof ook zijn leerschool in de ridderschap doorgemaakt.

Hendrik van Veldeke schreef tussen 1165 en 1190. Zijn (vermoedelijk) eerste werk - bewaard in het Middelnederlands – schreef Veldeke omstreeks 1170 in opdracht van gravin Agnes van Loon: *de Servaaslegende*.

Gedurende de 12de eeuw streefden de graven van Loon ernaar hun gebied te vergroten. Een van de gebieden waar de Loonse graven hun oog op hadden laten vallen, was het Maastrichtse rijkskapittel van Sint-Servatius. Dat deel van Maastricht was echter ‘eigendom’ van de Duitse keizers. Om dit gebied in handen te kunnen krijgen, moesten ze dus op een goed blaadje bij de keizer komen te staan. Een volkstalige heiligenlegende, waarin dan bovendien de Duitse keizers doorlopend voor hun Servaasdevotie werden geprezen, kon daarbij alleen maar helpen.

Vervolgens verliet Hendrik het hof van Loon en trok naar het hof van Kleef, waar hij - geïnspireerd door Vergilius en Ovidius - aan zijn *Eneas* begon. Bijna de helft van de tekst in deze roman wordt ingenomen door liefdesscènes; bij Veldeke heeft de liefde nog aan belang gewonnen. Vooral met de onrust en ongemakken van de ontluikende liefde, de zogenaamde Ovidiaanse liefdespathologie (de liefde als een ziekte: niet kunnen eten of slapen, zweten, koortsgevoelens, ...), heeft Veldeke een nieuw register in de Duitse letterkunde geopend. In 1175 werd het werk, op de bruiloft van gravin Margareta, gestolen. Blijkbaar was het werk bedoeld voor landgraaf Lodewijk III van Thüringen, maar het werd de dichter ontstolen door een aartsvijand van de landgraaf, een zekere Hendrik I van Schwarzburg. Het was pas na de dood van Lodewijk III dat het werk weer boven water kwam en Veldeke negen jaar later naar Thüringen werd geroepen om zijn roman te voltooien. Ook hier was zijn betrokkenheid bij het keizerlijk milieu groot.

Veldeke was geen doorsnee zanger, die met zijn liederen iedereen wilde bereiken. Zijn teksten veronderstellen heel wat voorkennis en zijn vaak zó subtiel, dat ze wel bestemd moesten zijn voor een aristocratisch publiek van kenners. Dat staat in schril contrast met het beeld dat wij vaak hebben van middeleeuwse liederendichters: zwervende zangers, troubadours die met staf en een tas vol boekenrollen hun kunst bij het gewone volk aan de man brachten. Armoedig, maar vrij.

Inleiding - Hendrik van Veldeke

Achtergrondinformatie voor de leerkracht

Situering

Aantal lestijden: 2 à 3

Lesonderwerp: Literatuur: aansporen tot vrijblijvend en genietend lezen.

Het is de bedoeling dat deze les als eerste in de reeks gegeven wordt. De dichter Hendrik van Veldeke en zijn tijd (de middeleeuwen) dient als opstap naar jeugdliteratuur.

Middelnederlands: spelling, woordvorm en woordgebruik

- Er zijn geen algemene regels voor de spelling: men spelt vaak fonetisch, dus afgaande op de klanken die men hoort : *lant* - *lande*; *mach* - *mogen*
- Om aan te duiden dat het om een lange klinker ging, gebruikte men in de middeleeuwen geen verdubbeling zoals wij nu, maar zij voegden een -e of -i toe. Bijvoorbeeld: *paert* (*paard*), *voer* (*voor*)
- 'ui' wordt uitgesproken als 'uu'
- 'ij' wordt uitgesproken als 'ie'
- 'sc' wordt uitgesproken als 'sch'. Bijvoorbeeld '*blijdschap*'
- Het voltooid deelwoord komt vaak voor zonder ge- : *comen* (*gekomen*); *leden* (*geleden*)
- 'Mogen' betekent meestal 'kunnen'.
- Voor een ontkenning gebruikte men de woordjes *en/ne*
- Dubbele ontkenning met twee woorden: *en* (of *ne*) + *niet*, *nooit*, *gheen*, *niemant*, *nimmer* ... : *Hi ne mocht niet ontgaen* (*hij kon niet ontsnappen*)

Eindtermen

Secundair onderwijs, eerste graad A-stroom: vakgebonden eindtermen Nederlands
1, 2, 4*, 5, 6, 8*, 9, 12*, 17*, 19, 21

Secundair onderwijs, eerste graad B-stroom: vakgebonden eindtermen Nederlands
1, 10, 13, 14, 15, 16, 17, 18, 19, 20, 21, 24, 25

Doelstellingen

Cognitieve lesdoelstellingen

- De leerlingen kunnen in eigen woorden een definitie geven voor de volgende begrippen: Diets, Middelnederlands, Oudnederlands
- De leerlingen kunnen de relatie tussen Diets en Middelnederlands in eigen woorden omschrijven.
- De leerlingen kunnen in eigen woorden het leven van Veldeke beknopt beschrijven.

Dynamisch-affectieve lesdoelstellingen

- De leerlingen staan open voor literatuur in het algemeen.
- De leerlingen zijn bereid om spontaan gedichten en boeken te lezen.

Inleiding

De leerkracht kan de originele tekst van dit gedicht op transparant (of via beamer) tonen of voordragen. (Tips voor de uitspraak: zie achtergrondinformatie voor de leerkracht bij deze lessuggestie)

Het is goede nouwe mare*,	* nieuwe tijding
Dat die vogele openbare*	* luid
Zingen, da men bloemen ziet.	
Tot* den tijden in den jare	* bij
Stunde 't* dat men blijde ware;	* zou het passen
Leider* des** ne bin ich niet.	* helaas ** dat

Vervolgens is er een vragenronde waarin de leerlingen nadenken over de tekst.

Richtvragen hierbij kunnen zijn:

- Kan je dit lezen?
- Wat is dit?
- Welke taal is dit?
- Welk soort tekst is dit?
- Is dit een tekst die pas onlangs geschreven is?
- ...

Hieruit komen de conclusies dat het een Nederlandse tekst is, dat het om een gedicht gaat en dat het uit de middeleeuwen stamt.

Op deze drie hoofdpunten wordt verder in de les dieper ingegaan.

Uitwerking

De Middelnederlandse/Dietse taal (omstreeks 1200)

Na deze vragenronde kunnen de leerlingen de tekst van naderbij bekijken. Hiervoor overhandigt de leerkracht de leerlingen een puzzel (bijlage 1) waarmee de leerlingen het gedicht kunnen vertalen. De opdracht wordt klassikaal verbeterd.

Nu de leerlingen de tekst wat beter bekeken hebben, is het tijd om er wat dieper op in te gaan. De leerkracht legt aan de leerlingen uit wat het Diets/Middelnederlands is.

- Het gedicht is voor ons moeilijk te lezen. Dit komt omdat in de middeleeuwen het Nederlands zoals wij dat kennen nog niet bestond.
- Er was geen eenheidstaal die door iedereen gesproken werd. Iedereen sprak immers zijn eigen dialect.
- Ook schrijvers schreven in hun eigen dialect.
- Deze taal heet het 'Diets'. Later gaven wetenschappers aan deze verzameling van dialecten de naam 'Middelnederlands'.

De leerkracht kan volgende zin op het bord schrijven:

Hebban olla vogala nestas hagunnan hinase hic enda thu uuat unbidan uue nu
(alle vogels zijn aan nesten begonnen, behalve ik en jij, wat wachten wij nu)

De leerlingen 'vertalen' deze zin. Vervolgens leest de leerkracht de vertaling voor.

Hierbij kan volgende uitleg gegeven worden:

Op een dag omstreeks het jaar 1100 (voor het Diets) hadden de monniken van de abdij van Rochester in het Engelse graafschap Kent nieuwe inkt gemaakt en nieuwe pennen gesneden uit vogelveren. Om hun schrijfgerei uit te proberen, schreven ze op een bladzijde van een boek in de kantlijn allerlei flarden van teksten die hun toevallig te binnen schoten. Een van hen, een kloosterling uit West-Vlaanderen schreef in zijn eigen moedertaal een klein versje neer: "Hebban olla vogala nestas hagunnan hinase hic enda thu wat unbidan we nu".

Een gedicht

De leerkracht brengt de leerlingen inzicht bij in de kenmerken van een gedicht aan de hand van vragen. Richtvragen hierbij zijn:

- Hoe weet je dat het een gedicht is?
- Hoe vind je het gedicht?
- Waarover gaan gedichten?
- Ken je zelf nog andere gedichten?

De kenmerken van een gedicht:

- rijmt vaak (dit werd gedaan zodat het beter te onthouden was)
- meestal korte zinnen
- over gevoelens, natuur, ...
- Gedicht = lied (minneliedereren)

Hendrik van Veldeke

De leerkracht vertelt kort iets over de persoon, het leven en het werk van Veldeke of de leerlingen zoeken op internet wat informatie over hem op. Een goede website hiervoor is bijvoorbeeld www.literatuurgeschiedenis.nl.

Hendrik van Veldeke - de persoon:

- Het gedicht is van Hendrik van Veldeke.
- Hij is de eerste bij naam gekende schrijver uit de Nederlandstalige literatuur.
- Hij werd geboren in Spalbeek, bij Hasselt.
- Zijn juiste geboorte- en sterfdatum zijn onbekend, maar we weten wel dat hij tussen 1130 en 1230 leefde.
- Van afkomst hoorde hij bij de lagere dienstadel (ministeriales).
- Hij was geschoold en kende 'Limburgs', Frans, Duits en Latijn.
- Hij werkte voor de graven van Loon en aan het Duitse hof.

Hendrik van Veldeke - zijn werk:

- Zijn eerste werk, de Servaaslegende, schreef hij in opdracht van gravin Agnes van Loon.
- Hij schreef verschillende minneliedereren
- Zijn belangrijkste epische werk is de Eneasroman.

Hendrik van Veldeke - standbeeld:

In 1928 werd in Limburg het 8ste eeuwfeest van Veldekes geboorte gevierd. In Hasselt werd een standbeeld opgericht. Omdat niemand weet hoe Hendrik van Veldeke eruit zag, is het gezicht van het standbeeld gebaseerd op dat van de belangrijkste sponsor (een drukker).

Boeken in de middeleeuwen

Aan de hand van een spinnenweb brainstormen de leerlingen over wat ze weten over de middeleeuwen. Daarna spitsen ze zich toe op wat ze weten over 'boeken' in de middeleeuwen.

- "Boeken lezen is een must!" Vandaag de dag is dat zo, maar in de middeleeuwen was de literaire situatie totaal anders. Boekhandels en bibliotheken waren er niet en zonder stroom is het ook lastig surfen op het internet.
- Wie in de middeleeuwen bovendien een boek wilde hebben, moest goed bij kas zitten. Tijdens de 12de en 13de eeuw was de boekdrukkunst namelijk nog niet uitgevonden, bijgevolg moesten de boeken allemaal met de hand geschreven en gekopieerd worden. Een middeleeuws boek heet dan ook manuscript, wat handschrift betekent. Van massaproductie van boeken zoals tegenwoordig, was dus geen sprake. Omdat het schrijven en kopiëren van boeken een zeer arbeidsintensieve en tijdrovende bezigheid was, en er hopen perkament en inkt moesten worden aangeschaft – erg prijzige materialen – konden enkel rijke mensen, bijvoorbeeld de adel, zich boeken permitteren. Zeker als het oog ook wat wilde en de tekst verfraaid moest worden met miniaturen en grote versierde beginletters ('gehistoriseerde initialen').
- Auteurs die zelf een verhaal wilden schrijven, konden dat doorgaans niet betalen. Ook zij waren afhankelijk van opdrachten die ze kregen van rijke edellieden.
- De productie van boeken was in handen van de monniken in kloosters.
- Dat je voor jezelf een boek las, was in de middeleeuwen een uitzondering. Boeken waren niet om zelf te lezen, maar om voorgelezen te worden. Vooral aan het hof werd veel voorgelezen. Tijdens feesten en maaltijden bijvoorbeeld traden aan het hof naast acrobaten, jongleurs en muzikanten ook beroepsdichters (zoals Veldeke) en voordrachtskunstenaars op. Bovendien was het luisteren naar een voordrachtskunstenaar voor de adel een vorm van cultuur, net zoals wij tegenwoordig een avondje uit gaan naar bijvoorbeeld een theatervoorstelling.

Slot

De leerkracht stelt tot slot enkele vragen over de voorbije les(sen) in de vorm van een quiz.

Uitbreiding

- Middeleeuwse gedichten werden meestal niet gewoon voorgedragen, maar wel gezongen. Waarschijnlijk gebeurde dit ook met de gedichten van Veldeke. Hiervan is jammer genoeg niets terug gevonden. Toch is het interessant om je leerlingen een middeleeuws gedicht op muziek te laten beluisteren. Voorbeelden vind je op: www.digischool.nl/mu/leerlingen/geschiedenis/middeleeuwen/algemeen.htm of www.nimmerselich.de/aufnahme.html
- Je kan dit vergelijken met moderne zangers die hun 'liefde' ook op muziek zetten. Het is daarom interessant om een modern lied te bespreken en dit te vergelijken met een gedicht of het gedicht van Hendrik van Veldeke. Wat zijn de gelijkenissen? En de verschillen? Hiervoor kan je bijvoorbeeld het liedje *Zij* van Marco Borsato nemen of een ander bekend Nederlandstalig nummer dat de leerlingen kennen.
- Hierbij aansluitend kan een film getoond worden om het begrip 'hoofse liefde' te duiden. De film *Tristan + Isolde* is hier bijvoorbeeld voor geschikt. Deze middeleeuwse sage vertelt over de liefde tussen een uitzonderlijke ridder en een beeldschone prinses. Een liefde die de vrede tussen Engeland en Ierland dreigt te verstoren. Een legende vol epische veldslagen, intriges aan het hof en de tijdloze, vurige passie tussen twee geliefden...
Uiteraard is de link met het boek *Tristan en Isolde* van Ed Franck dan ook snel gemaakt.

De rebelse Reinaert - Suske en Wiske

Achtergrondinformatie voor de leerkracht

Situering

Aantal lestijden: 1 à 2

Lesonderwerp: Strips: aansporen tot vrijblijvend en genietend lezen.

Deze les is gericht op de B-stroom en bedoeld als opstap naar 'echte' jeugdliteratuur. Het is vooral de bedoeling dat de leerlingen verder kijken dan alleen maar de plaatjes. Ze moeten actief aan het werk en krijgen zo een beter zicht op de mogelijkheden. De klemtoon mag niet op de gebruikte technieken liggen. De bedoeling is immers de leerlingen aan te zetten tot vrijblijvend en genietend lezen.

Deze les kan ook gebruikt worden voor de A-stroom.

Eindtermen

Secundair onderwijs, eerste graad A-stroom: vakgebonden eindtermen Nederlands
1, 2, 4*, 5, 6, 8*, 9, 12*, 15, 17*, 19, 21

Secundair onderwijs, eerste graad B-stroom: vakgebonden eindtermen Nederlands
1, 4, 10, 13, 14, 15, 16, 17, 18, 19, 20, 21, 23, 24, 25, 28

Leerdoelen

Cognitieve lesdoelstellingen

- De leerlingen kunnen de verschillende verhaalwijzen herkennen.
- De leerlingen kunnen de gebruikte striptechnieken herkennen.

Dynamisch-affectieve lesdoelstellingen

- De leerlingen zijn bereid spontaan te lezen.
- De leerlingen zijn bereid te reflecteren over hun eigen leesgedrag.
- De leerlingen staan open voor jeugdliteratuur in het algemeen.

Inleiding

Woordraadspeel:

De leerkracht leest de definitie van het begrip verhaal voor:

“Een mondeling of schriftelijk geheel van al dan niet echte gebeurtenissen, dat de bedoeling heeft het publiek te boeien, te informeren en te amuseren.”

De leerlingen vissen aan de hand van deze omschrijving uit dat het gezochte woord “verhaal” is.

De leerlingen brainstormen aan de hand van een spinnenweb op het bord over de wijze waarop een verhaal overgebracht kan worden.

Een verhaal kan overgebracht worden door: boek, film, strip, toneel, televisie, voorlezen, ...

De leerkracht peilt naar de voorkeuren en voorkennis van de leerlingen. Richtvragen hierbij zijn:

- Welke verhaalwijze verkies je en waarom?
- Lees, luister, kijk je graag (en vaak) naar verhalen?
- Welke verhalen hebben jouw voorkeur en waarom?
- Geef enkele voorbeelden van verhalen en verhaalwijzen die jij leuk vindt.
- ...

Uitwerking

De leerkracht toont een stripfragment (bijlage 2) en peilt naar het inzicht van de leerlingen aan de hand van vragen. Richtvragen hierbij zijn:

- Is dit (een fragment uit) een verhaal?
- Welk soort verhaal is dit?
- Wat gebeurt er in deze strip?
- Wie zijn de hoofdpersonages?

- Vind je het spannend?
- Wil je het vervolg kennen?
- ...

Opbouw van een stripverhaal

Hoe wordt een stripverhaal opgebouwd?

De leerkracht brengt de leerlingen inzicht bij in de wijze waarop in een stripfragment opgebouwd wordt.

Richtvragen hierbij zijn:

- Wat zie je?
- Hoe zijn de beelden gerangschikt?
- Wat is het verschil met film?
- Wat kan je met een strip niet wat met een film wel kan en andersom?
- ...

Manier van uitbeelden in een strip:

- Prentjes (beelden) die elkaar (chronologisch) opvolgen
- Geschreven tekst (tekstballonnen)
- Film: beweging, geluid, emoties, ...
- Strip: gedachten, ...

De technieken in een strip

De leerkracht brengt de leerlingen inzicht bij in de technieken die in een stripverhaal gebruikt worden om beweging, geluid, gedachten en emoties uit te drukken door het stellen van vragen. Hierbij kan het fragment uit het begin van de les gebruikt worden.

- Beweging door middel van (gebogen) lijntjes, stofwolkjes, bevroren beeld van een beweging (vb. springen → voeten van de grond, ...)
- Geluid wordt gesimuleerd door de personages in spreekballonetjes te laten spreken. Geluiden worden nagebootst door klanknabootsingen (onomatopie) zoals tjak, kukelukuu, plons, krak, boem, ... De grootte van de letters geeft daarbij het geluidsniveau aan (groot = luid, klein = stil)
- Gedachten worden vaak in gedachteballons overgebracht. Deze zijn in tegenstelling tot spreekballons niet met een geknakte pijl maar met luchtbelletjes verbonden met de spreker.
- Emoties worden heel vaak overgebracht door de personages bepaalde gezichtsuitdrukkingen mee te geven. Er worden ook vaak beeldsymbolen of pictogrammen gebruikt (lampje = idee, donderwolken = woede, bommen en granaten = woede, verliefdheid = hartjes, pijn = sterretjes, verbazing = vraagteken, opwinding = wegsplattend zweet, ...)

De leerlingen lossen de opdracht (bijlage 3) op. In deze opdracht bespreken ze verschillende stripplaatjes volgens onderstaande vragen:

- Wat en hoe wordt er uitgebeeld?
 - Beweging:
 - Geluid:
 - Gedachten:
 - Emotie:
- Omschrijf in je eigen woorden wat er gebeurt.

Slot

Creatief schrijven:

De leerlingen verzinnen zelf een vervolg op het verhaal aan de hand van een stripfragment waarvan de tekstballonetjes blanco gemaakt zijn. (bijlage 4)

Daarna kan het echte vervolg uit Suske en Wiske voorgelezen of uitgedeeld worden. (bijlage 5)

Je kan er ook voor opteren om het echte vervolg niet te tonen, zodat de leerlingen die de oplossing willen weten, zelf de strip moeten lezen.

Kruistocht in spijkerbroek

Achtergrondinformatie voor de leerkracht

Situering

Aantal lestijden: 1 à 2

Thema: literatuur: aansporen tot vrijblijvend en genietend lezen

Kruistocht in spijkerbroek

Kruistocht in spijkerbroek is ongetwijfeld één van de bekendste historische jeugdromans over de middeleeuwen. Ondertussen is de 60ste druk al verschenen. Voor velen is dit het enige jeugdboek dat ze zich nog herinneren, voor de jongeren van nu blijft het een boeiend boek. In elke klas zitten wel enkele leerlingen die het boek gelezen hebben en die over kinderkrustochten beginnen tijdens de geschiedenisles. Dan moet je als leerkracht kunnen uitleggen dat het weinig waarschijnlijk was dat er echt kinderkrustochten waren.

De leerlingen mogen zeker het fictieve boek niet verwarren met de realiteit. In het boek wordt een zogezegde kinderkrustocht beschreven, maar reeds van in het begin was dit opgezet spel. Enkele priesters trokken met de kinderen naar Genua, onder het mom van een kruistocht, maar met als doel de kinderen te verkopen als slaven. De kinderen, maar ook de lezer, ontdekken dit pas op het laatste moment.

Toch blijft het boek een aanrader voor de leerlingen die zich willen inleven in de middeleeuwse wereld. De tocht en de steden worden realistisch beschreven.

Thea Beckman baseerde zich voor dit boek op historische feiten. Ze bestudeerde nauwkeurig geschiedenisboeken, plattegronden en archieven voor ze aan haar boek begon. Ook bezocht ze verschillende plaatsen in Duitsland, Frankrijk, Zwitserland en Italië, om ze precies te kunnen beschrijven. Dit alles om geen geschiedkundige blunders te maken. Het is wel zo dat Thea Beckman haar verhaal laat afspelen onder het gewone volk en daar tref je in geschiedenisboeken maar weinig informatie van aan.

De kinderkrustochten

In het voorjaar van 1212 vertrokken er twee kinderkrustochten richting het Heilige Land. In de bronnen waar de kinderkrustochten als 'echt gebeurd' aangenomen worden, worden deze twee tochten beschreven.

In Frankrijk zou Etienne, een 12-jarige herdersjongen uit het stadje Clocys, een boodschap gekregen hebben van Christus. Etienne verzamelde duizenden kinderen in en rond Vendôme om naar het Heilige Land te trekken. Tijdgenoten spreken van 30.000 jongens, van wie niet één ouder dan 12 jaar. Vele kinderen stierven onderweg van honger of van dorst. Anderen probeerden terug te keren naar huis. Maar het grootste deel van deze kruistocht bereikte toch Marseille. De hele expeditie trok dadelijk naar het strand om te zien hoe de zee voor hen zou wijken. Maar het mirakel gebeurde niet. Sommige kinderen trokken teleurgesteld weer naar huis. De meeste bleven echter bij Etienne. Na enkele dagen boden twee kooplieden uit Marseille hun diensten aan. Zij stelden zeven schepen ter beschikking om de kinderen gratis over te brengen naar Palestina. Het zou achttien jaar duren vooraleer nog iets van hen werd gehoord. Toen kwam een priester met het verhaal dat de Arabieren de schepen overvallen hadden en alle kinderen verkocht waren als slaven. Hijzelf was bij de kinderen gebleven en werd later vrijgelaten door de Arabieren.

In Duitsland begon een zekere Nikolaas te prediken in Keulen. Net als Etienne zei hij dat de kinderen meer succes zouden hebben dan volwassenen en dat de zee voor hen zou wijken. Het grote verschil was dat de Duitse kinderen het Heilig Land zouden veroveren door de bekering van de ongelovigen en niet door geweld, zoals Etienne verkondigde. Na enkele weken was een leger van kinderen verzameld in Keulen. Zij waren ouder dan de Fransen en er waren veel meer meisjes bij. Zij werden vergezeld door allerlei boeven en prostituees die in de hele expeditie wel meer zagen dan een religieuze bedoening.

Zo'n 20.000 Duitse tieners trokken onder leiding van Nikolaas de Alpen over via de Mont-Cenis. Velen stierven onderweg. Toen zij in Genua aankwamen, werden zij zeer ontgoocheld door de zee, die ook hier niet wou wijken. Vele kinderen bleven in Genua, maar Nikolaas en de meeste van zijn volgelingen trokken

verder langs de Italiaanse kust, in de hoop dat de zee zich wel ergens zou terugtrekken. Twee schepen namen in Pisa enkele kinderen op. Wat er met hen gebeurd is, weet niemand. Nikolaas bereikte eindelijk Rome waar hij ontvangen werd door paus Innocentius III. Die zei de kinderen vastberaden dat het genoeg was geweest en dat zij naar huis moesten gaan. Wellicht bleven er toch velen in Italië, want uiteindelijk belandden slechts enkelen weer in het Rijnland. Wat er met Nikolaas is gebeurd, weet niemand.

Andere bronnen vermelden enkel dat grote aantallen uit Frankrijk en Duitsland op kruistocht vertrokken. Ze strandden in Marseille en Genua waar ze de overtocht naar het Heilige Land niet konden betalen en door Marseillaanse en Genuaanse kooplieden als slaven aan de Arabieren in Egypte verkocht werden. Sommige historici denken dat de kinderkrustocht een legende was, die voortkwam uit het feit dat er in de 13de eeuw veel dakloze families door Europa zwierven. Anderen baseren zich op het feit dat in de kruistochten vele arme mensen meeliepen. Men sprak over 'de kleine lieden', waaruit later het misverstand zou ontstaan zijn dat er ooit kinderkrustochten geweest zouden zijn. Het gebeuren van de kinderkrustochten wordt door velen niet aanvaard.

Kruistocht in spijkerbroek baseert zich hoofdzakelijk op de eerste speculatie. Ook in het boek worden de kinderen als slaven verkocht, maar hier was deze bedoeling met voorbedachte rade gepland door de priester. Voor volwassenen bestaat er ook een goede roman over kinderkrustochten, namelijk 'De kinderkrustocht' door Evan H. Rhodes (Uitgeverij Nieuwe Wieken, 1978).

Het doel van deze les is de leerlingen aan te sporen om niet alleen de film te zien maar ook het boek te lezen. Het is daarom af te raden de film in zijn geheel te laten zien voor het boek aan bod gekomen is. Het is eventueel wel mogelijk om de film na de lessenreeks te laten zien en daarna het boek en de film tegen elkaar af te wegen.

Eindtermen

Secundair onderwijs, eerste graad A-stroom: vakgebonden eindtermen Nederlands
1, 2, 4*, 5, 6, 8*, 9, 12*, 15, 17*, 19, 21

Secundair onderwijs, eerste graad B-stroom: vakgebonden eindtermen Nederlands
1, 4, 10, 13, 14, 15, 16, 17, 18, 19, 20, 21, 23, 24, 25, 28

Leerdoelen

Cognitieve lesdoelstellingen

- De leerlingen kunnen reflecteren over hun eigen leesgewoontes.
- De leerlingen kunnen hun gevoelens uiten.

Dynamisch-affectieve lesdoelstellingen

- De leerlingen zijn bereid om hun gevoelens te uiten.
- De leerlingen zijn bereid om spontaan een boek te lezen.
- De leerlingen kunnen genieten van een boek.
- De leerlingen zijn bereid om hun eigen leesgewoontes kritisch te evalueren.

Inleiding

Klasgesprek:

De leerkracht peilt naar de leesgewoontes van de leerlingen.

Richtvragen hierbij zijn:

- Wie leest er soms een boek?
- Welke boeken lees je dan?
- Waarover gaan die boeken?
- Wie jouw favoriete schrijver?
- Wie heeft ooit al iets gelezen van Thea Beckman?
- ...

Uitwerking

Inhoud “Kruistocht in spijkerbroek”

De leerkracht leest de korte inhoud van “Kruistocht in spijkerbroek” voor.

De 16-jarige Dolf uit Amstelveen geeft zich op als proefkonijn: hij zal door een materie-transmitter teruggeflitst worden naar de middeleeuwen om daar één middag een kijkje te nemen. Door een foute berekening komt hij terecht in de Kinderkruistocht, die dan net uit Keulen vertrokken is.

De Kinderkruistocht: 10.000 gelovige – en vooral goedgegelovige – verschoppelingen die op een beter leven hopen. 10.000 kinderen wie wonderen beloofd zijn, waardoor zij met hun blote handen het Heilige land van de Saracenen zullen bevrijden. Een ontroerend en verschrikkelijk stuk geschiedenis.

Het is dan 24 juni 1212, 's middags één uur. Om vijf uur zal Dolf weer teruggeflitst worden naar de 20e eeuw, tenminste als er niets fout gaat...

De leerkracht vraagt wie het boek kent. Waarschijnlijk hebben enkele leerlingen het boek gelezen of de film al gezien. De leerkracht peilt naar de ervaringen/ gevoelens van de leerlingen.

Richtvragen hierbij zijn:

- In welke tijd speelt het verhaal zich af?
- Hoe vond je het boek/de film?
- Waarom?
- Zou je gelijkaardige boeken/films willen lezen/zien?
- Gaat jouw voorkeur uit naar het boek of de film? Waarom?

Boek versus film

De leerkracht toont een fragment (Dvd van 00u 10min tot 00u 12min 30sec) uit de film. Dit fragment is zo gekozen dat het ongeveer gelijk loopt met het fragment dat later in de les uit het boek voorgelezen zal worden.

De dvd is in de meeste videotheken, bibliotheken te huur.

Daarna leest de leerkracht een fragment expressief voor. (bijlage 6)

Het filmfragment en het fragment uit het boek worden klassikaal besproken.

Enkele richtvragen:

- Wat vind je van het fragment (film en boek)?
- Was het spannend?
- Zou je de rest van het verhaal ook willen kennen?
- Waaraan kan je merken dat het verhaal zich tijdens de middeleeuwen afspeelt?
- Welke sfeer gaat er van uit?
- Welk van de twee fragmenten (film of boek)vond je het beste en waarom?
- Welk fragment was het spannendste?
- Ken je nog verhalen die zich in deze periode afspelen (zie uitgebreide lijst in bijlage)?
- Is het verhaal echt of verzonnen?
- Spelen de gebeurtenissen zich hier en nu af, of toen en elders?
- Welk is jouw favoriete personage?
- ...

Daarna gaan de leerlingen in kleine groepjes (per 2 of 3) zitten. Ze bespreken de gelijkenissen en verschillen tussen het fragment uit het boek en de film.

Ze noteren op een blad minstens 5 verschillen tussen de twee fragmenten:

- Leonardo komt in de film niet voor
- In het boek noemt Dolf zichzelf “Dolf van Amstelveen” (in de film wordt dit “van Rotterdam”)
- In het boek heeft Dolf geen gsm
- In de film wordt Dolf overvallen door 2 struikrovers.
- Degene die Dolf redt is Jenne. Dit personage komt in het boek niet voor (zij verenigt de personages

Leonardo en Marieke in één)

- Het boek is uitgebreider, langer, er gebeurt meer in dezelfde tijdspanne

Wat kan je uit deze vergelijking concluderen?

- Het boek en de film lopen niet gelijk: er zijn afwijkingen in zowel het verhaal als de personages.
- Een film is steeds korter dan het boek.

Expressie

Hoekenwerk:

- de klas wordt in 4 groepen verdeeld (1 per hoek)
- Opdracht: werk een kort toneeltje uit met het volgende uitgangspunt: keer de situatie om: iemand van de middeleeuwen komt via een tijdmachine in ons heden terecht.
- Richtvragen:
 - Hoe zal hij/zij reageren?
 - Wat zal hij/zij doen?
 - Hoe zouden de mensen van nu reageren op het verschijnen van een middeleeuwer?
 - Op welke plaats komt de middeleeuwer terecht (openbare plaats, in jouw huis, in je klas, ...)?
 - ...

De groepjes brengen het toneeltje voor de klas.

Slot

De leerlingen schrijven hun ervaringen met deze les uit in enkele regels: wat vond je goed, wat vond je minder goed en waarom?

Uitbreiding

- Als er veel tijd beschikbaar is, kan de film natuurlijk ook in zijn geheel getoond worden. Je kan de film dan ook in zijn geheel met het boek (of met fragmenten uit het boek) vergelijken.
- Je kan de leerlingen een recensie laten schrijven van de film of van het boek. De leerlingen beelden zich in dat ze dit schrijven voor een tijdschrift of voor een tv-programma. Ze stellen hun recensies aan de klas voor.
- Meer informatie over de film vind je op: www.kruistochtinspijkerbroek.be
- De leerlingen doen een interview met een gekozen personage uit het boek of uit de film. Ze kunnen Dolf bijvoorbeeld interviewen met vragen als: Hoe was het in de middeleeuwen? Wat is je het meeste bijgebleven? Wat waren de grootste verschillen met het heden? Welke tijd vind je het fijnste om in te leven? De leerlingen bereiden dit interview in kleine groepjes voor. Ze moeten hiervoor goed nadenken over zowel de vragen die ze zullen stellen als over de antwoorden. Ze brengen het interview daarna voor de klas. Leuk is ook wanneer de leerlingen het interview kunnen opnemen op een bandopnemer, met een dictafoon of als filmpje met een digitaal fototoestel.
- De expressieoefening kan ook met een digitale (film)camera opgenomen worden. De leerlingen kunnen dan zelf een scenario en dialogen uitschrijven, decors zoeken, audities houden, enz.
- Je kan een klasgesprek houden over films en boeken. Je leerlingen hebben waarschijnlijk wel de films van Harry Potter of Lord of the Rings gezien. Ook deze zijn gebaseerd op de boeken. Wat vinden jouw leerlingen van deze films? Vinden ze de boeken beter? Zijn ze het eens met de stelling: "Een boek is altijd beter dan de film"? Beïnvloed het zien van een film hoe ze zich het boek voorstellen?

Een brief voor de koning - Tonke Dragt

Achtergrondinformatie voor de leerkracht

Situering

Aantal lestijden: 1

Thema: literatuur: aansporen tot vrijblijvend en genietend lezen

In het alom bekende boek *Een brief voor de koning* doorbreekt de zestienjarige Tiuri de nachtwake voorafgaand aan zijn ridderslag, wanneer een vreemdeling hem smeekt een brief aan “de Zwarte Ridder met het Witte Schild” te brengen. Wanneer de ridder vermoord wordt, zal Tiuri de brief zelf naar de koning van het Rijk van Unauwen, het land achter de bergen moeten brengen. Er zijn veel mensen die willen dat die brief niet aankomt en dat levert Tiuri veel problemen en avonturen op.

Uiteraard is die brief aan de koning een ideale gelegenheid om zelf een brief te gaan schrijven. Een fragment uit dit boek kan ook gebruikt worden als een oefening op onderwerp en persoonsvorm.

Eindtermen

Secundair onderwijs, eerste graad A-stroom: vakgebonden eindtermen Nederlands
1, 2, 4*, 5, 6, 8*, 9, 12*, 15, 17*, 19, 21

Secundair onderwijs, eerste graad B-stroom: vakgebonden eindtermen Nederlands
1, 4, 10, 13, 14, 15, 16, 17, 18, 19, 20, 21, 23, 24, 25, 28

Leerdoelen

Cognitieve leerdoelstellingen

- De leerlingen kunnen een brief schrijven.

Affectief-dynamische leerdoelstellingen

- De leerlingen zijn bereid zelf een brief aan de koning te schrijven.
- De leerlingen zijn bereid hun eigen werk kritisch te beoordelen.
- De leerlingen zijn bereid om aan de hand van zelf gemaakte fouten op zoek te gaan naar de bijhorende theoretische uitleg.

Inleiding

De leerkracht leest een fragment uit het boek voor. (bijlage 7)

De leerlingen reflecteren over het fragment. Richtvragen hierbij zijn:

- Hoe vind je het fragment?
- Waar gaat het over?
- Ken je het boek?
- Wat is de titel van het boek?
- Wat zou jij in de plaats van Tiuri gedaan hebben?
- Waar en wanneer speelt het zich af?
- ...

Uitwerking

De inhoud van de brief

- Denk je dat die brief belangrijk is?
- Waarom is die brief zo belangrijk?
- Wat zou er in die brief staan?

Aan de hand van een spinnenweb op het bord brainstormen de leerlingen over de inhoud van de brief.

De leerlingen schrijven nu aan de hand van de brainstormsessie zelf een brief aan de koning, maar eerst worden er afspraken gemaakt over de voorwaarden waaraan de brief moet voldoen:

- Aanspreking: Sire
- Taalgebruik:
 - Spelling
 - Interpunctie
- Woordenschat: kies je woorden zorgvuldig

De leerlingen wisselen hun brief met een andere leerling. De andere leerling leest hun brief, geeft suggesties over de inhoud en schrijfwijze en duidt de spellingsfouten aan.

De leerlingen krijgen hun eigen brief terug en verbeteren de gemarkeerde fouten. Ze beoordelen hun eigen brief.

Eventueel formuleren de leerlingen zelf ten minste twee fouten die ze gemaakt hebben en zoeken ze zelfstandig naar de juiste theoretische regel. (vb. eigennamen steeds met een hoofdletter schrijven; het onderwerp in een zin vind je door de zin vragend te maken; ...)

De leerlingen herschrijven hun brief rekening houdend met de opmerkingen.

Slot

Expressie:

De leerlingen die dit willen mogen de brief die ze geschreven hebben voorlezen.

Uitbreiding

- Je kan dit boek ook gebruiken als een oefening op onderwerp en persoonsvorm. De leerlingen duiden bijvoorbeeld in de korte inhoud van het boek het onderwerp en de persoonsvorm aan. (bijlage 8)
Bij het schrijven van de brief letten ze extra op:
 - Zinsconstructie: volzinnen
 - Onderwerp
 - PV

Bij de verbetering van de brief duiden de leerlingen in elke zin het onderwerp en de PV aan.

- Laat de leerlingen zelf een einde verzinnen voor dit boek. Lukt het Tiuri om de brief aan de koning te geven of niet?
- Wat moet je doen als je de koning tegenkomt? Mag je de koning zomaar aanspreken? En hoe spreek je hem aan? Hoe verloopt een audiëntie op het koninklijk paleis?
De leerlingen zoeken informatie hierover op. Ze bedenken zelf een situatie en spelen deze na: één keer zoals het niet moet en daarna zoals het wel moet.

Floris en Belle - Paul Kustermans

Achtergrondinformatie voor de leerkracht

Situering

Aantal lestijden: 1 à 2

Thema: literatuur: aansporen tot vrijblijvend en genietend lezen

Floris is de zoon van een Brugse koopman, in de tijd dat Filips de Goede over Vlaanderen regeert. Floris heeft aanleg voor dichten en sluit aan bij de rederijders. Maar de maffe sfeer daar bevalt hem niet. Hij vindt zijn vrienden bij de dieven, beurzensnijders en vechtersbazen van de stad. Bij hen voelt hij zich goed. In hun kroegen zingt hij zijn balladen en liederen. Dan ontmoet hij Belle, de dochter van een rijke patriciër. Hij is op slag verliefd. Maar Belle wordt door haar vader verplicht in een klooster in te treden.

Dit boek is dus een ideaal uitgangspunt om emoties zoals verliefdheid, woede en angst te bespreken.

Maar in het boek wordt ook de tegenstelling tussen arm en rijk belicht. Het verschil tussen arm en rijk kon in de middeleeuwen gemakkelijk uit de kleding afgeleid worden. Er is maar weinig kleding van voor de 16de eeuw bewaard gebleven. Om te weten wat de mensen in de middeleeuwen droegen, moeten we afgaan op schilderijen en manuscripten.

De rijken laten hun rijkdom graag zien. Zij houden ook vaak de rekeningen van hun dure kleren bij. Daarom weten we meer over bijzondere, kostbare kleding dan over de dagelijkse kleding van de gewone mensen. Kinderen gaan in de middeleeuwen gekleed zoals de volwassenen.

De kleren van de armen

De meeste mensen gaan in het grijs gekleed. Ongekleurde stof is het goedkoopste. Als de kleren wel geverfd worden, gebeurt dat op een eenvoudige manier: met vruchten, gras, bladeren, enz. De armen maken vaak hun kleren zelf, van stof die ze thuis spinnen en weven. Sommige stoffen, zoals bont en zijde, zijn in vele landen zelfs verboden voor de gewone man.

De gewone man draagt een lange tuniek met daarover een overkiel met splitten, bijeengehouden door een gordel. Normaal heeft hij maar één pak voor alle werk en een kapmantel voor de winter. De vrouwen dragen een lange tuniek.

De kleren van de rijken

De kleding van de armen gaat niet met mode mee, in tegenstelling tot de kledij van de adel. Overal in Europa lopen de rijken in prachtige kostuums van de duurste materialen, zoals zijde en fluweel. De kleren waren ook kleurrijk. Felgekleurde kledij tref je alleen aan in hogere kringen: aan het hof en bij edellieden, ridders, belangrijke geestelijken en rijke burgers. De kleuren laten zien van welke afkomst je bent. Je mag dan ook niet zomaar om het even welke kleur aantrekken. Daar bestaan regels voor.

Vrouwen dragen een 'cotte' (onderkleed) met daarboven een 'surcotte': een kledingstuk met grote armgaten (hellevensters) waardoor de onderliggende cotte zichtbaar is. Als ondergoed dragen de vrouwen een wit, linnen hemd dat met knopen of veters straks dichtgesnoerd wordt. De jurken zijn altijd lang: ze reiken altijd tot of over de enkels.

Een man is gelijkaardig gekleed. Zijn kledij is wel wat korter. Een nauw aansluitende wambuis of vest, gesloten met een lange rij knopen, komt in de mode. De wijde mouwen kunnen puntige slappen hebben. Onder de wambuis draagt de heer een soort lange kousen die met veters aan de wambuis vastgemaakt worden.

Kleren en werk

De kleren van de middeleeuwen vertelden niet alleen iets over hun vermogen of hun macht, maar ook iets over hun werk. Zo droegen monniken en nonnen een habijt waaraan je kon zien bij welke kloosterorde ze hoorden. Ook anderen droegen vaak bepaalde kleren om hun beroep of hun geloof aan te geven.

Eindtermen

Secundair onderwijs, eerste graad A-stroom: vakgebonden eindtermen Nederlands

1, 2, 4*, 5, 6, 8*, 9, 12*, 15, 17*, 19, 21

Secundair onderwijs, eerste graad B-stroom: vakgebonden eindtermen Nederlands

1, 4, 10, 13, 14, 15, 16, 17, 18, 19, 20, 21, 23, 24, 25, 28

Leerdoelen

Cognitieve lesdoelstellingen

- De leerlingen kunnen in groep samenwerken.
- De leerlingen kunnen een gedicht volgens een bepaalde emotie naar voren brengen.
- De leerlingen kunnen tekstuele gegevens omtrent de middeleeuwse klederdracht omzetten in beelden.

Dynamisch-affectieve doelstellingen

- De leerlingen zijn bereid in groep samen te werken.
- De leerlingen zijn bereid zich open te stellen voor genietend lezen.
- De leerlingen zijn bereid hun fantasie te gebruiken bij het voorspellen.
- De leerlingen zijn bereid een gedicht expressief voor te dragen.
- De leerlingen zijn bereid om tekstuele gegevens omtrent de middeleeuwse klederdracht om te zetten in beelden.

Inleiding

De leerkracht toont de kaft van het boek *Floris en Belle* van Paul Kustermans. De leerlingen bekijken de afbeelding en proberen de volgende vragen te beantwoorden:

- Uit welke tijd stamt dit boek?
- Waarom denk je dat?
- Wat weet je nog over deze tijd?
- Hoe leefden de mensen er?
- Welke groepen van mensen had je? Welke beroepen werden er beoefend? (ridders, edelen, koopmannen, handelaars, dichters, armen, rijken, boeren, nonnen, ...)

Uitwerking

Kennismaking met het boek 'Floris en Belle'

De leerkracht leest de korte inhoud voor:

Floris is de zoon van een Brugse koopman, in de tijd dat Filips de Goede over Vlaanderen regeert. Floris heeft aanleg voor dichten en sluit aan bij de rederijkers. Maar de maffe sfeer daar bevalt hem niet. Hij vindt zijn vrienden bij de dieven, beurzensnijders en vechtersbazen van de stad. Bij hen voelt hij zich goed. In hun kroegen zingt hij zijn balladen en liederen. Dan ontmoet hij Belle, de dochter van een rijke patriciër. Hij is op slag verliefd. Maar Belle wordt door haar vader verplicht in een klooster in te treden. Floris weet wat hij zal doen.

Deze eindigt op de volgende zin: '*Floris weet wat hij zal doen.*'

- De leerlingen worden verdeeld in 4 groepen. Samen proberen ze te achterhalen wat Floris zal doen. Nadien worden de ideeën per groep naar voren gebracht (mondeling) en op het bord genoteerd.
- Richtvragen:
 - o Zijn er ideeën die bij meerdere groepen terugkomen?

(Suggestie: klap één zijde van het bord toe, en gebruik de achterzijde om te brainstormen. Klap het bord vervolgens weer open, zodat de brainstorming niet meer zichtbaar is.)

De leerkracht leest nu een fragment uit het boek voor, waaruit blijkt wat Floris werkelijk doet om zijn Belle te schaken. (Bijlage 9)

De leerkracht vraagt de leerlingen om in puntjes weer te geven wat Floris doet om Belle tot zijn lief te maken.

Daarna vergelijken ze het boek met hun ideeën die ze vooraf op de achterkant van het bord noteerden.

Richtvragen:

- Welk idee spreekt je het meest aan? Dat van jou of dat van het boek?
- Ben je ontgoocheld in de werkwijze van Floris?
- Had je het zelf beter gekund?
- Wat zou jij doen als je Floris was en verliefd was op Belle?
- Is je nieuwsgierigheid gewekt om ook de rest van het boek te lezen?

Expressie: emoties

In fragment I komt ook een gedicht voor.

Als alle bomen van de wereld maar één boom waren, mijn kind
en alle lentewinden samen waren maar één enkele lentewind
en die woei alle bloesems neer van die ene hoge boom
en in dat ene bed van bloesem lag ik naast jou zonder schroom
en zou jij mij dan angstig aanzien om te zeggen: 't Is een droom
want daar zijn honderdduizend bomen en ze worden nooit één boom
en de vier winden worden nooit verzameld tot één enkele lentewind
en alom stuiven bloesems, die men één dag later niet meer vindt...',
dan zou ik, fluisterend, met zekerheid belijden, dat in mijn
hart alle liefden van de wereld maar één enkele liefde zijn.

Anoniem; 14e eeuw.

De leerkracht verdeelt de leerlingen in enkele groepen. Elke groep krijgt een emotie toebedeeld. Elke leerling krijgt ook een blad met het gedicht op. De groepen krijgen vervolgens de opdracht om het gedicht voor te lezen, volgens de emotie die op hun kaartje staat.

Vervolgens krijgen ze even de tijd om het gedicht per groep in te oefenen.

Nadien draagt elke groep (alle groepsleden samen) het gedicht voor, volgens bijbehorende emotie:

- Groep 1: hopeloos verliefd
- Groep 2: verscheurd van liefdesverdriet
- Groep 3: boos
- Groep 4: onverschillig, zonder emotie
- Groep 5: bang
- Groep 6: heel erg blij

De leerkracht stelt de leerlingen enkele vragen, ter nabespreking van de voorgaande oefening.

Richtvragen zijn:

- Wat heb je ervaren tijdens het voordragen van het gedicht?
- En tijdens het luisteren?
- Welk effect hadden die verschillende emoties op het gedicht?

Conclusie: emoties kunnen de toon van een gedicht helemaal veranderen. Het effect dat een gedicht op je heeft, heeft dus veel te maken met het gevoel waarmee het voorgelezen wordt.

De tegenstelling tussen arm en rijk

Volgend thema dat in het boek ter sprake komt, wordt wat verder uitgelicht: de verschillen tussen arm en rijk. De leerkracht vraagt de leerlingen te brainstormen rond de begrippen arm-rijk aan de hand van twee kolommen op het bord.

De leerkracht leest een tweede fragment uit het boek voor. Pieter, een vriend van Floris, legt uit wat het betekent om 'arm' te zijn... (Bijlage 10)

Komt dit overeen met wat de leerlingen eerder op het bord brachten?

Onderstaande richtvragen kunnen leiden tot een klasgesprek rond het 2e fragment:

- Wat vond je van het fragment?
- Welk gevoel kreeg je erbij?
- Hoe voelt Pieter zich?
- Kan je begrijpen dat hij steelt?
- Maakt rijk gelukkig?
- Zou je zelf graag rijk zijn?
- Wat zou je doen als je 10 miljoen won?
- ...

De leerkracht vertelt iets over het vervolg van het boek:

Floris raakt gefascineerd door Pieters wereld en gaat zelf ook het slechte pad op. Het begint met geld te stelen uit zijn vaders kas, vervolgens leert hij de stiel van het beurzensnijden en hij wordt er handiger in dan wie ook. Dronken worden en mensen lastig vallen op straat, ... Het gevaar bekoort hem.

Richtvragen:

- Word jij ook wel eens verleid om iets te doen wat niet mag? (Eventueel kan hier een link gemaakt worden met pesten...)
- Heeft groepsdruk hier iets mee te maken?
- Ben je zelf ook al eens in aanraking gekomen met een slecht milieu?
- ...

Collage:

De leerkracht verdeelt de leerlingen weer in 4 groepen. De leerkracht draagt de leerlingen op om de gegevens arm-rijk, ondersteund door de fragmenten uit het boek en hetgeen de leerkracht over het boek verteld heeft, om te zetten in een collage. De leerlingen mogen hiervoor gebruikt maken van tijdschriften, afbeeldingen van het internet, ...

De leerkracht heeft best op voorhand al wat materiaal uitgezocht. Dit ligt nu kriskras door elkaar op een tafel vooraan in de klas. Elke groep krijgt een groot wit blad (A3-formaat) waarop de collage gemaakt kan worden. Nadien stellen de groepen hun collages voor aan de rest van de klas, voorzien met de nodige uitleg.

(Suggestie: geef de leerlingen een verzameling afbeeldingen uit zowel de middeleeuwen als uit het heden. Laat de leerlingen vervolgens zelf uitzoeken wat in welke periode thuishoort.)

Volgende richtvragen ondersteunen deze opdracht:

- Hoe zagen de arme middeleeuwers eruit?
- Welke kleren droegen ze?
- En de rijke edelen?

Slot

De leerlingen krijgen 5 minuten de tijd om enkele regels neer te schrijven wat ze vonden van deze les.

Richtvragen:

- Heb je zin om de rest van het boek te lezen?
- Welke opdrachten vond je leuk?
- Welke vond je minder leuk?
- Wat had je nog graag willen doen rond het boek?
- Heb je iets bijgeleerd over de middeleeuwen?
- ...

Arthur, de zienersteen - Kevin Crossley-Holland

Achtergrondinformatie voor de leerkracht

Situering

Aantal lestijden: 1

Thema: Literatuur: aansporen tot vrijblijvend en genietend lezen

Schrijven: creatief-expressief schrijven

De legende van koning Arthur is wereldberoemd. Er bestaan ontzettend veel boeken, films, strips en websites over. Dit boek is een leuke introductie voor de leerlingen op dit thema, zeker omdat het verteld wordt vanuit een hoofdpersonage van dezelfde leeftijd als de leerlingen.

1199. De dertienjarige Arthur leeft met zijn familie in het kasteel Caldicot op de grens tussen Engeland en Wales. Vol ongeduld wacht hij op het moment dat hij ridder zal zijn.

Op een dag krijgt Arthur van zijn oude vriend Merlijn een platte, zwarte steen cadeau – een zienersteen. Eerst ziet hij alleen zichzelf erin weerspiegeld, maar als hij na een tijd opnieuw kijkt, ziet hij een jongen in een wereld vol ridders en magie. Het verhaal in de steen vertelt de legendarische geschiedenis van zijn naamgenoot koning Arthur. Langzamerhand komt Arthur erachter dat hun levens grote overeenkomsten vertonen.

Dit boek is het eerste uit een trilogie. Er bestaan ook nog enkele vervolgboeken.

Eindtermen

Secundair onderwijs, eerste graad A-stroom: vakgebonden eindtermen Nederlands
1, 2, 4*, 5, 6, 8*, 9, 12*, 15, 17*, 19, 21

Secundair onderwijs, eerste graad B-stroom: vakgebonden eindtermen Nederlands
1, 4, 10, 13, 14, 15, 16, 17, 18, 19, 20, 21, 23, 24, 25, 28

Leerdoelen

Cognitieve lesdoelstellingen

- De leerlingen kunnen creatief-expressief schrijven.
- De leerlingen kunnen in groep samenwerken.

Dynamisch-affectieve lesdoelstellingen

- De leerlingen zijn bereid creatief-expressief te schrijven.
- De leerlingen zijn bereid om in groep te werken.

Inleiding

De leerkracht leest het fragment (bijlage 11) expressief voor, maar zegt niet waar het boek over gaat en vermeldt de titel niet.

De leerlingen brainstormen over het fragment. Richtvragen hierbij zijn:

- Waar gaat dit verhaal over?
- In welke tijd speelt het zich af?
- Over wie gaat het verhaal?
- Waar speelt het verhaal zich af?
- Vind je het spannend?
- Wil je weten wat er volgt?
- ...

De conclusie uit deze brainstorming zal zijn dat we uit dit fragment weinig informatie halen.

Uitwerking

Arthur de zienersteen

De leerkracht verdeelt de klas in 4 groepen. De leerlingen krijgen allemaal een zin/vraag als startpunt.

Opdracht 1: Arthur is een dertienjarige jongen. (personages)

Opdracht 2: Het verhaal speelt zich af ... (plaats en tijd)

Opdracht 3: Wat gebeurde er vóór het gevecht tussen de stieren? (plot)

Opdracht 4: Hoe gaat het verhaal verder? (plot)

De leerlingen krijgen even (bv. 2 min.) de tijd om zelf een kort vervolg op de gegeven zin neer te schrijven. Vervolgens worden het blad doorgeschoven naar het volgende groepslid. Die leest wat er op het blad staat en schrijft op zijn beurt (2 minuten) een vervolg aan de zin die aansluit op wat de vorige leerling geschreven heeft. Zo gaan de bladen de groep rond.

Nadien worden de verschillende versies per groep gelezen en besproken. Ze moeten vervolgens overleggen welk verhaal ze voor de klas willen brengen.

Elke groep krijgt vervolgens even de tijd om het gekozen fragment om te zetten in een klein toneelstukje. Elke groep brengt zijn stukje voor de klas.

De leerkracht presenteert daarna het boek en leest de korte inhoud voor:

I 199. De dertienjarige Arthur leeft met zijn familie in het kasteel Caldicot op de grens tussen Engeland en Wales. Vol ongeduld wacht hij op het moment dat hij ridder zal zijn.

Op een dag krijgt Arthur van zijn oude vriend Merlijn een platte, zwarte steen cadeau – een zienersteen. Eerst ziet hij alleen zichzelf erin weerspiegeld, maar als hij na een tijd opnieuw kijkt, ziet hij een jongen in een wereld vol ridders en magie. Het verhaal in de steen vertelt de legendarische geschiedenis van zijn naamgenoot koning Arthur. Langzamerhand komt Arthur erachter dat hun levens grote overeenkomsten vertonen.

De leerkracht vraagt de leerlingen wat het woord legende wil zeggen.

Een legende is een verhaal dat niet of slechts gedeeltelijk gebaseerd is op feiten.

Welke legendes kennen de leerlingen?

Wie was koning Arthur?

De leerlingen brainstormen over wat ze weten over koning Arthur. Je kan hen wat prenten laten zien van bijvoorbeeld koning Arthur, de ronde tafel, enz. Indien de leerlingen niet veel weten over hem, kunnen ze op internet of in de bibliotheek informatie, prenten, ... over hem opzoeken.

Enkele websites die hiervoor gebruikt kunnen worden zijn:

www.wikipedia.be

www.koningartur.nl

Richtvragen hierbij zijn:

- Wie was Arthur?
- In welke tijd, land, omstandigheden heeft hij geleefd?
- Wat waren zijn voornaamste verwezenlijkingen?
- Met wie was hij getrouwd?
- Hoe heet zijn zwaard?
- Wie was zijn bekendste ridder?
- ...

De leerkracht legt daarna kort uit wie koning Arthur was:

- Arthur heeft volgens de legende eind vijfde, begin zesde eeuw geleefd.
- Hij was de koning van Brittannië en verenigde zijn land.

- Hij veroverde delen van Europa (Noorwegen, Denemarken, Frankrijk) en versloeg de Romeinen.
- Hij was gehuwd met Guinevere.
- Zijn zwaard heet Excalibur.
- De ridders van de ronde tafel dienden hem.
- De bekendste van zijn ridders van de ronde tafel was Lancelot.
- Hij had veel contact met de tovenaars Merlijn.
- ...

Slot

Richtvragen:

- Komt het verhaal overeen met je verwachtingen? Waarom wel/niet?
- Wat vond je van de opdracht?
- Ben je nieuwsgierig naar de rest van het verhaal?
- Zou je het boek willen lezen? Waarom wel/niet?
- ...

Uitbreiding

- Voor de richting Latijn kan de leerkracht het grafschrift van koning Arthur op het bord noteren en de leerlingen vragen om het te vertalen.
HIC IACET ARTHURUS, REX QUONDAM REXQUE FUTURUS (Hier ligt Arthur, koning eens en voor altijd).
- In deze les kunnen de begrippen 'hoofsheid' en 'hoofse liefde' verwerkt worden. De leerlingen lezen de tekst (Bijlage 12) en geven individueel een definitie voor het begrip "hoofsheid". Ze geven daarna een definitie voor het begrip "hoofse liefde". Hoofs betekent letterlijk: zoals aan het hof. Het was een na te streven ideaal waarbij de wenselijke omgangsvormen omschreven werden
Hoofse liefde is een verschijnsel dat ontstond in de middeleeuwen. Het kwam uitsluitend voor in de hogere standen en behelsde de bewondering van een edelman of ridder voor een onbereikbare, meestal gehuwde, vrouw. In de meeste gevallen ging het om een platonische relatie. Ook werd er wel in woorden gestreefd naar fysieke consummatie, maar dan alleen om de onmogelijkheid ervan te benadrukken. De passie die in de hoofse liefde werd uitgedrukt, werd geacht een louterend effect te hebben op de beoefenaar. In riddertoernooien speelde de hoofse liefde ook een belangrijke rol, waarbij ridders hun overwinning opdroegen aan de onbereikbare vrouw.
De hoofse dichtkunst (met bijbehorende muziek) bloeide vooral in de Franse Provence. In Noord-Frankrijk ontwikkelde zich de hoofse roman (Chrétien de Troyes). In de Nederlanden was Hendrik van Veldeke een vertegenwoordiger van het genre.
- Er bestaan veel (jeugd)boeken over koning Arthur. Je kan je leerlingen enkele titels laten opzoeken of de boeken laten meebrengen naar de klas. De korte inhoud kan vergeleken worden met de inhoud van Arthur, de zienerssteen. Waar zitten de gelijkenissen en de verschillen?
Waarom is het verhaal zo populair dat er verschillende boeken over geschreven worden?
Enkele andere jeugdboeken over de Arthurlegende zijn:
 - Cooper, S., *Boven zee, onder steen*. Amsterdam: Piramide, 2001
 - Franck, E., *Parcival*. Averbode, 1996
 - Morpurgo, M., *Het magische zwaard*. Ploegsma, 2003
 - Morpurgo, M., *Een zwaard voor de koning*. Antwerpen: Facet, 1998
 - Van Campenhout, H., *Ferguut*. Abimo, 2003
 - Yolen, J., *Ik ben Merlijn*. Hasselt: Clavis, 2003
- Je kan met je leerlingen een film over koning Arthur bekijken. Bv. *First Knight* van Jerry Zucker, 1995. Op onderstaande website vind je een lijst met alle films over de Arthurlegende. Je kan er ook fragmenten van films downloaden: www.koningartur.nl/frames.html
- Aan de hand van de gegevens die ze over koning Arthur weten/vinden, kunnen de leerlingen een identiteitskaart over hem opmaken.
- Op volgende website vind je een echte queeste die je leerlingen moeten volbrengen. Hierop staan ook veel links naar relevante sites. www.arts.kuleuven.be/alo-n/RiddersJonkvrouwen/index.htm

De wolvenklem - Ed Franck

Achtergrondinformatie voor de leerkracht

Situering

Aantal lestijden: 1 à 2

Thema: Literatuur: aansporen tot vrijblijvend en genietend lezen

Schrijven: creatief-expressief schrijven

Eindtermen

Secundair onderwijs, eerste graad A-stroom: vakgebonden eindtermen Nederlands
1, 2, 4*, 5, 6, 8*, 9, 12*, 15, 17*, 19, 21

Secundair onderwijs, eerste graad B-stroom: vakgebonden eindtermen Nederlands
1, 4, 10, 13, 14, 15, 16, 17, 18, 19, 20, 21, 23, 24, 25, 28

Leerdoelen

Cognitieve lesdoelstellingen

- De leerlingen kunnen creatief-expressief schrijven.
- De leerlingen kunnen iets meer vertellen over de middeleeuwen.

Dynamisch-affectieve lesdoelstellingen

- De leerlingen zijn bereid creatief-expressief te schrijven.
- De leerlingen zijn bereid zich open te stellen voor genietend lezen.
- De leerlingen zijn bereid hun fantasie te gebruiken bij het voorspellen.

Inleiding

De leerkracht toont een (afbeelding van een) voorwerp uit de middeleeuwen of een tekening die een tafereel uit de middeleeuwen afbeeldt.

Richtvragen:

- Wat zie je?
- Waarvoor werd het gebruikt?
- In welke tijd?
- Kan je nog enkele voorwerpen/taferelen opnoemen die typisch zijn voor die periode?
- Welke wapens werden er gebruikt?

Voorbeelden van afbeeldingen:

- een dolk
- een middeleeuws huis/ een middeleeuwse hut
- een brandstapel
- een strop/galg
- een burcht
- een stootkar
- ...

De leerkracht vertelt kort iets over het boek 'De wolvenklem' van Ed Franck of leest de korte inhoud voor:

Aldegundis, een vondeling, is twaalf als de man sterft die haar heeft opgevoed. Nu staat ze er alleen voor. Ze moet de ruwe middeleeuwse wereld intrekken om opnieuw een thuis te vinden. Maar het is een harde wereld: de horigen worden onderdrukt door de heren; wie een haas stroopt, wordt een hand afgehakt; de Zwarte Dood maakt heel wat slachtoffers... Het wordt een reis langs strenge burchtheren, soldatenbendes, kinderrovers en andere zwervers zoals zij. Als het begint te sneeuwen en ze bijna doodvriest, kan ze nergens schuilen. Als de pest doorbreekt, helpen kruiden niet. Ze moet voortdurend op haar hoede zijn om te overleven. Ze kan alleen steunen op haar verstand, haar hart en de vroegere lessen van de man. En op enkele vrienden onderweg.

De leerkracht leest het eerste fragment (bijlage 13) voor:

De leerkracht stelt de leerlingen enkele vragen i.v.m. het fragment dat zojuist voorgelezen werd.

- Welke elementen uit de middeleeuwen vind je in het fragment terug?
- Welke straffen werden er in de middeleeuwen uitgevoerd?
- Wat weet je over de Zwarte Dood?

De leerkracht leest een tweede fragment (bijlage 14) voor ter illustratie van de gevolgen van de Zwarte Dood.

Het fragment wordt echter voor het einde afgebroken, nl. na de zin: *“Het gezoem van een hommel was het enige geluid.”*

De leerlingen voorspellen wat er nu gaat gebeuren.

Hulpvragen:

- Wat gaat de man doen?
- Wat is er met de man?
- Is hij gevaarlijk?
- Zal hij Aldegundis kwaad doen?

Vervolgens krijgen de leerlingen de rest van het fragment, lezen dit en vergelijken het met hun voorspellingen.

De leerkracht toont een miniatuur uit een middeleeuws boek.

□ De Sint-Servaaslegende van Hendrik van Veldeke

Richtvragen (voorafgaand aan het lezen!)

- Wat valt je hieraan op?
- Wie maakte deze?
- Duurt het lang om zulke figuren te maken?
- Wat is de bedoeling van zo'n afbeelding?
- Waarop werden boeken in die tijd geschreven?
- Hoe/door wie/waar/waarmee/... werden zulke afbeeldingen gemaakt? ...
- Hoe noem je zo een afbeelding?

De leerkracht leest nu fragment 3 (bijlage 15) uit het boek voor. Nadien stelt de leerkracht opnieuw de volgende vragen:

- Hoe noem je zo'n afbeelding?
- Wie maakt ze?

- Hoe/waarmee?
- Waar?
- Waarop?
- ...

De leerlingen vergelijken hun bevindingen met hun antwoorden voorafgaand aan het lezen.

- Wat wist je al?
- Wat nog niet?
- Wat heeft je verbaasd?

De leerkracht geeft de leerlingen de volgende opdrachten:

- Bedenk een nieuwe (originele) titel voor het boek. Leg ook uit waarom je voor die titel kiest.
- Schrijf een vervolg op I van de 3 fragmenten. (min. een half blad, max. 1 blad)

Slot

De leerkracht stelt de leerlingen de volgende vragen (mondeling of schriftelijk):

- Wat vond je van deze les?
- Wat vond je van de besproken fragmenten?
- Zou je de rest van het boek willen lezen?

Boeken

- Beckman, T., *Kruistocht in spijkerbroek*. Rotterdam: Lemniscaat, 1973
- Crossley-Holland, K., *Arthur, de zienersteen*. Rotterdam: Lemniscaat, 2001
- Dragt, T., *De brief voor de koning*. Amsterdam: Leopold, 1962
- Franck, E., *De wolvenklem*. Leuven: Davidsfonds/Infodok, 1996.
- Franck, E., *Tristan en Isolde*. Averbode: Altoria, 1995
- Gaublonne, D., *Leven in de 14de eeuw*. Gent: Productiehuis Impressant / Kunsthal Sint-Pietersabdij, 2002
- Jongen, L., *Het raadsel van Veldeke*. Clavis, 2007
- Jongen, L., *Het dagelijks leven bij ons in de dertiende eeuw - Over liefde en zo*. Clavis, 2005
- Kustermans, P., *Floris en Belle*. Averbode: Altoria, 2000
- Maartense, K., *Het dagelijks leven bij ons in de twaalfde eeuw, over ridders en zo*. Hasselt: Clavis, 2005
- Rowland-Warne, L., *Ooggetuigen: kostuums*. Antwerpen: Standaard Uitgeverij, 1992
- Van Coillie, J., *Leesbeesten en boekenfeesten*. Davidsfonds/Infodok, 2004
- van Veldeke, H., *25 minneliedereren*. Culemborg: Tjeenk Willink/Noorduijn, 1997
- Vercammen, J., *De minneliedereren van Heinric van Veldeken*. Mechelen: Vlaamse Boekerij, 1978.

Strips

- Vandersteen, W., *Suske en Wiske: De rebelse Reinaert* (nr. 257). Antwerpen: Standaard Uitgeverij

Internet

- www.arts.kuleuven.be/alo-n/RiddersJonkvrouwen/index.htm
- www.koningartur.nl
- www.wikipedia.be
- www.literatuurgeschiedenis.nl
- www.historischestrips.be
- www.digischool.nl/mu/leerlingen/geschiedenis/middeleeuwen/algemeen.htm
- www.nimmerselich.de/aufnahme.html
- www.kruistochtinspijkerbroek.be

Films

- *First Knight* (1995 - USA) - 112 min. - Reg. Zucker, Jerry - Act. Connery, Sean; Gere, Richard; Ormond, Julia
- *Kruistocht in spijkerbroek [Crusade in jeans]* (2006 - UK/NL/B/D/H/L) - 126 min. - Reg. Sombogaart, Ben - Act.: Flynn, Joe; Leonidas, Stephanie; Watson, Emily - Bewerking van Beckman, Thea, *Kruistocht in spijkerbroek* (1973)
- *Tristan + Isolde* (2005 -UK/D/CZ) - 120 min.- Reg.: Reynolds, Kevin - Act. Franco, James; Myles, Sophia

JEUGDLITERATUUR OVER DE MIDDELEEUWEN

Hieronder vind je een lijst met jeugdboeken over de middeleeuwen. Uiteraard is dit slechts een beknopt overzicht.

- Ábalos, R., *Grimpow, het geheim der wijzen*. De Fontein, 2006, 12+
In de winter van 1313 vindt de jonge Grimpow in de sneeuw het lijk van een onbekende ridder met in zijn hand een steen en een brief. Wanneer hij de geheimzinnige tekens in de verzegelde brief ontcijfert, smelt het lijk als een wassen beeld.
- Ballegeer, J., *Op een wit paard*. Averbode, 1993, 12+
De jonge Duitser Hans von Mömlingen verlaat in 1440 de abdij om zijn stervende moeder te bezoeken. Hij werkt een tijdje bij de drukker Gutenberg, maar wil schilder worden. Daarvoor trekt hij naar Italië, waar hij Rogier van der Weyden ontmoet. Ze belanden uiteindelijk in Brugge, waar Hans beroemd zal worden als Memling, de gevierde kunstschilder in dienst van de Bourgondische hertogen.
- Beckman, T., *De doge-ring van Venetië*. Lemniscaat, 1995, 14+
De jonge novice Thomas en de geslepen monnik Matthias trekken vanuit hun arme klooster in de Kempen naar het rijke Venetië om daar een heiligenrelikwie te kopen. Maar de relikwieënhandel blijkt vol bedriegers te zitten, de strijd tussen de twee pausen laat zich voelen en een Europese reis in die tijd is een gevaarlijk avontuur! De overdadige pracht van Venetië doet hen echter alle geleden ellende vergeten ... tot de pest uitbreekt.
- Beckman, T., *Geef me de ruimte*. Lemniscaat, 1976, 12+
De 15-jarige Marije ontvlucht omstreeks 1350 Brugge, omdat ze uitgehuwelijkt wordt aan Jan van Gauwe, een vreselijke opschepper. Ze trekt weg naar Bretagne en komt terecht in een verschrikkelijke oorlog. Ze redt de rondtrekkende zanger Berton en blijft bij hem. Samen ontmoeten ze heel wat mensen: Engelse soldaten, Franse spionnen, monniken, pestlijders, opstandige boeren, en... Jan van Gauwe!
- Thea Beckman, T., *Triomf van de verschroeide aarde*. Lemniscaat, 1977, 12+
De 16-jarige Matthis wordt de vertrouwensman van de Bretoense aanvoerder Bertrand du Guesclin in zijn strijd tegen de Engelsen. In deze waanzinnige 14de eeuw maakt hij de Jacquerie, de boerenopstand, mee. Hij ontmoet zelfs Geoffrey Chaucer, de beroemde dichter van 'The Canterbury Tales'.
- Beckman, T., *Het rad van fortuin*. Lemniscaat, 1978, 12+
Het land blijft geplaagd door rovende en plunderende bendes. Bertrand du Guesclin wordt de opperbevelhebber van het Franse leger en moet orde op zaken stellen. Dat voert hem en de onafscheidelijke Matthis tot ver in het land van de Spaanse Moren.
- Thea Beckman, T., *Hasse Simonsdochter*. Lemniscaat, 1983, 14+
In de tijd van de Hanzesteden en van schilder Jeroen Bosch is de wildebras Hasse een eigenzinnig meisje. Ze redt Jan van Schaffelaar, een huurling-avonturier, van het schavot door met hem te trouwen. De dominicanen willen haar op de brandstapel, maar met Jan naast zich heeft ze niets te vrezen. Tijdens het beleg van Barneveld springt haar heldhaftige man echter van de stadstoren. (1477)
- Beckman, T., *Kruistocht in spijkerbroek*. Lemniscaat, 1973, 12+
De 15-jarige Dolf Wegga laat zich vanuit de 20ste eeuw terugflitsen in de tijd. Hij komt terecht in Duitsland in 1212, op het moment dat duizenden kinderen voorbij trekken, op kruistocht naar het Heilige Land.
- Bernauw, P., *Jeanne*. De Sikkel, Histoflash (ML), 1996, 12+
In 1428 bevrijdt Jeanne d'Arc Orléans van de Engelsen (Honderdjarige Oorlog!), maar amper drie jaar later sterft ze op de brandstapel.

- Bracke, D., *God wil het!* Waasmunster: Abimo, 2003, 13+
In 'God wil het!' neemt Dirk Bracke ons mee met Hendrik op kruistocht naar het Heilig Land. Deze drie jaar durende tocht is er een vol verschrikkingen en gruwelijkheden in de naam van God. Hoewel deze geschiedenis in de 11de eeuw speelt, zijn er duidelijke parallellen te maken met onze huidige tijd!
- Bracke, D., *Hendriks kruistocht*. Waasmunster: Abimo, 2007, 12+
Het is 1096. Hendrik woont met zijn ouders en kleine zusje in een Vlaams dorpje, dat geterroriseerd wordt door de wrede heer Olivier van Guysen. Op een dag roept een prediker namens de paus de mensen op tot een pelgrimstocht naar Jeruzalem, om de stad te bevrijden van de islamitische bezetter. Samen met zijn familie gaat Hendrik mee met het enorme pelgrimsleger.
- Carpenter, R., *Robin van Sherwood*. Antwerpen: Facet, 1990, 12+
Twaalfde eeuw. Engeland. De in 1066 als veroveraars binnengetrokken Normandiërs regeren nog steeds met harde hand. Maar in het hele land zijn er kleine verzetshaarden tegen de dwingelandij, benden vogelvrijen houden de vlam van de vrijheid brandend. Op een dag worden Robin en zijn vriend Mutch betrapt bij het stropen in de koninklijke bossen. Ze worden gevangen gezet in Nottingham Castle, maar slagen er in samen met enkele medegevangenen te ontsnappen naar het woud van Sherwood. De legende van Robin Hood kan beginnen...
- Inge Claeys, I., *De Pestdokter*. Waasmunster: Abimo, 2006, 12+
Robbe en zijn klasgenoot Silke komen op mysterieuze wijze terecht in de middeleeuwen, op zoek naar een middel om Robbe's zieke moeder te redden. Is een tocht naar de Pest in het verleden misschien ook een manier om de pestkoppen in het heden te bestrijden?
- Crossley-Holland, K., *Arthur - de zienersteen*. Rotterdam: Lemniscaat, 2004, 12+
De dertienjarige Arthur krijgt van zijn oude vriend Merlijn een steen cadeau. En het blijkt een heel bijzondere te zijn; in de steen kijkt hij terug naar een leven dat vele honderden jaren eerder geleefd werd. Langzamerhand komt Arthur erachter dat het leven van de jongen in de steen grote overeenkomsten vertoont met het zijne.
- Crossley-Holland, K., *Arthur in het tussenland*. Rotterdam: Lemniscaat, 2004, 12+
1200. De veertienjarige Arthur de Caldicot treedt in dienst als schildknaap. Hij zal Lord Stephen de Holt vergezellen op de vierde kruistocht naar het Heilige Land. De gebeurtenissen uit Arthurs leven worden gereflecteerd in zijn magische zienersteen. Daarin ziet hij verhalen uit het leven van zijn beroemde naamgenoot koning Arthur, de queestes van de ridders van de Ronde Tafel en de glorie-dagen van Camelot.
- Crossley-Holland, K., *Arthur - koning van de Middenmark*. Rotterdam: Lemniscaat, 2004, 12+
Het is het jaar 1202. Duizenden ridders en soldaten komen in Venetië bijeen voor het begin van de vierde kruistocht. Een van hen is Arthur de Caldicot, die spoedig tot ridder zal worden geslagen. Vol verlangen ziet Arthur uit naar dit spannende avontuur - hij kan niet wachten tot ze vertrekken! De werkelijkheid maakt een ruw einde aan zijn dromen.
- Crossley-Holland, K., *Gatty*. Rotterdam: Lemniscaat, 2006, 12+
Arthur wordt schildknaap bij lord Stephen de Holt en gaat met hem op kruistocht. Gatty is een dorpsmeisje, voorbestemd te trouwen met een boerenzoon. Gatty, die nooit verder is geweest dan haar eigen dorp, wordt door lady Gwyneth van Ewloe uitverkoren om haar te vergezellen op een pelgrimstocht naar Jeruzalem. Op deze lange, gevaarlijke reis vol onverwachte voorvallen en ontmoetingen met kleurrijke figuren gaat voor Gatty een geheel nieuwe wereld open.
- Crossley-Holland, K., *De magische wereld van koning Arthur*. Rotterdam: Lemniscaat, 2005, 12+
Wie was koning Arthur, die aan het hoofd van een hof vol ruziënde ridders en edele dames probeerde een volmaakte samenleving te scheppen? Heeft hij echt bestaan of is hij ontsproten aan de fantasie van middeleeuwse schrijvers als Geoffrey van Monmouth en Chrétien de Troyes, die in de 12de eeuw zijn avonturen aan het perkament toevertrouwden?

- Cushman, K., *Dát nooit*. Rotterdam: Lemniscaat, 1995, 14+
Als Catherine veertien jaar wordt, huwelijkt haar vader haar uit aan een veel oudere 'heer'. In de middeleeuwen (hier 1290) hadden meisjes immers niets te vertellen. Maar Catherine staat op haar vrijheid en bedenkt steeds spitsvondige manieren om haar 'aanbidders' op een afstand te houden. Dat is niet gemakkelijk in die ruwe tijd van bijgeloof en harde wetten, waarin kinderen van twaalf jaar worden opgehangen wegens diefstal...
- Cushman, K., *Zwerfkat*. Rotterdam: Lemniscaat, 1996, 12+
Een zwerfend weesmeisje vindt werk en onderdak als hulpje van de vroedvrouw. Samen met haar kat, allebei veel geplaagd en verjaagd, verovert zij haar plaats. Ondanks de afstandelijkheid van haar werkgeefster wil Alyce het vak goed leren.
- Dieltiens, K., *Olrac*. Hasselt - Amsterdam: Clavis, 2000, 12+
Het verhaal speelt zich af in de middeleeuwen. De dertienjarige Olrac groeit op bij een roversbende die hun schuilplaats hebben in een grot op de Doodsberg. Van hen leert hij alles om in de natuur te overleven. Wanneer de machtsbeluste baljuw hen op het spoor komt, besluit Thalan, de hoofdman, alles te vertellen over Olracs' afkomst. Na een gruwelijke ontdekking trekt Olrac weg, op zoek naar zijn ouders. Het wordt een lange, zware tocht waarbij hij steeds probeert te luisteren naar zijn innerlijke stem...
- Dieltiens, K., *Aude*. Hasselt - Amsterdam: Clavis, 2005, 12+
Aude moet haar geboortestreek verlaten omdat ze haar zieke moeder naar een genezer wil brengen. Maar onderweg sterft haar moeder en Aude staat er alleen voor. Onmiddellijk blijkt dat alleen zijn veel te gevaarlijk is en Aude vindt 'onderdak' bij een groep trekkende 'creatures' die op jaarmarkten hun kunsten vertonen of aan waarzeggerij doen.
- Dragt, T., *De brief voor de koning*. 's Gravenhage: Leopold, 1977, 10+
De zestienjarige Tiuri doorbreekt de nachtwake voorafgaand aan zijn ridderslag, wanneer een vreemdeling hem smeekt een brief aan "de Zwarte Ridder met het Witte Schild" te brengen. Wanneer de ridder vermoord wordt, zal Tiuri de brief zelf naar de koning van het Rijk van Unauwen, het land achter de bergen moeten brengen. Er zijn veel mensen die willen dat die brief niet aankomt en dat levert Tiuri veel problemen en avonturen op.
- Dragt, T., *Geheimen van het Wilde Woud*. 's Gravenhage: Leopold, 1978, 11+
Ridder Tiuri en zijn vriend Piak gaan op zoek naar ridder Ristridin, want hij is nooit teruggekeerd naar het kasteel. Er worden vreemde verhalen verteld over het Wilde Woud: van ruwe rovers en bosgeesten, van doodlopende dwaalwegen en ruïnes, en van mysterieuze Mannen in het Groen?
- Ed Franck, E., *Parcival*. Averbode, 1996, 12+
Parcival is één van de boeiendste figuren uit de sagen over koning Arthur.
- Franck, E., *Tristan en Isolde*. Averbode, 1995, 14+
Voor het eerst stond Tristan oog in oog met de blonde Isolde. Mooi was ze, heel mooi. Een hulpeloze schoonheid die ontroerde. Onbewogen zat ze naast haar vader. 'Isolde met het versteende hart', had Tristan haar horen noemen. Langzaam liep hij naar haar tafel en speelde een lied over de droefheid van de liefde...
- Furlong, M., *Juniper*. Lemniscaat, 1996, 14+
Juniper, de dochter van een Keltische hoofdman in het Cornwall van de 7de eeuw, beschikt over geheime gaven: ze kan de toekomst voorspellen, heeft geneeskundige krachten en kent de taal der dieren. Ze krijgt een zware, één jaar lange opleiding om een 'doran', een wijze vrouw, te worden. Daarna bindt ze de strijd aan met haar tante Meroot, die zwarte magie gebruikt om het land in haar bezit te krijgen.

- Furlong, M., *Heksenkind*. Lemniscaat, 1997, 14+
Het gebeuren speelt zich af in Schotland, een Keltisch gebleven gebied. De volwassen Juniper neemt Leana, een verwend meisje, onder haar hoede. Ze leert haar hoe ze de mensen kan helpen bij ziektes en tegenslag. Maar als er een epidemie van pokken uitbreekt in het dorp, wordt Juniper beschuldigd van zwarte magie. Leana zal haar meesteres echter redden.
- Jacques, M., *De heuvel van Meessen*. Leuven: Davidsfonds/Clauwaert, 1997, 14+
Het boek speelt zich af in de 11de eeuw en begint met de reis van Adela, gravin van Vlaanderen, die besloten heeft haar hofleven te Brugge op te geven, om zich samen met twee hofdames in het klooster van Meessen terug te trekken. Door onderweg haar gedachten de vrije loop te laten worden haar familierelaties duidelijk.
- Jordan, S., *Grensgebieden*. Antwerpen: Facet, 1991, 12+
Juniper experimenteert met haar geest. Ze heeft geleerd de grenzen van tijd en ruimte te overschrijden en met Dylans hulp hoopt ze ook bewijsstukken mee te brengen van de werelden waar ze is geweest. Dan zien Juniper en Dylan het verleden en een mogelijke toekomst...
- Kruijssen, A., *Het lied van heer Halewijn*. Fontein, 1999, 12+
Het verhaal over de middeleeuwse vrouwenverleider, de verre voorouder van Blauwbaard. Een aangename vertaling - vertelling van het 14de-eeuwse gedicht 'Heer Halewyn zong een liedekyn, al wie dat hoorde wou by hem zyn...' dat achteraan in het boek opgenomen is.
- Kruijssen, A., *Elegast*. Fontein, 1999, 12+
Bewerking van het middeleeuwse verhaal over Keizer Karel en de door hem verstoten roofridder Elegast.
- Kruijssen, A., *'t Ros Beiaard*. Lannoo, 2006, 10+
Na een wat stroeve inleiding over de familieverhoudingen aan het Hof van Karel de Grote, krijgt het verhaal al snel vaart. Wat volgt is een soort middeleeuwse soap, over de vier Heems-kinderen: Writsaart, Ritsaart, Adelaart en Reinout.
Reinout, de jongste en de sterkste, weet het Ros Beiaard te temmen; een machtig paard dat door zijn oom Madelgijs gefokt is. Reinout en Beiaard winnen menig gevecht en de ene intrige volgt de andere op.
- Kustermans, P., *De wraak van een koningsdochter*. Averbode, 1998, 14+
Een nacht in het jaar 818, er worden twee kinderen geboren: Kirsten, bastaarddochter van Lodewijk, keizer van het Karolingische Rijk en Halvdan, zoon van Torfil de Viking. Kirsten krijgt haar opvoeding in een klooster ergens in "het lage land bij de zee", Halvdan in "een land ver in het noorden". De wetenschap dat ze van koninklijke bloede is, maakt Kirsten zelfbewust. Deze eigenschap zal haar redding maar ook haar ondergang zijn. Net voor haar langverwachte huwelijk met Rudolf Von Haugen vallen Vikingen het land binnen en komt ze als slavin terecht in het huishouden van Torfil.
- Kustermans, P., *Floris en Belle*. Averbode, 12+
Floris is de zoon van een Brugse koopman, in de tijd dat Filips de Goede (1396 - 1467) over Vlaanderen regeert. Floris heeft aanleg voor dichten en sluit aan bij de rederijders. Maar de maffe sfeer daar bevalt hem niet. Hij vindt zijn vrienden bij de dieven, beurzensnijders en vechtersbazen van de stad. Bij hen voelt hij zich goed. In hun kroegen zingt hij zijn balladen en liederen. Dan ontmoet hij Belle, de dochter van een rijke patriciër. Hij is op slag verliefd. Maar Belle wordt door haar vader verplicht in een klooster in te treden. Floris weet wat hij zal doen.
- Morpugo, M., *Een zwaard voor de koning: Koning Arthur*. Antwerpen: Facet, 1998, 12+
Een jongen wordt ergens langs de Britse kust overvallen door de vloed. Gelukkig wordt hij gered door een oude man met een hond. Deze man blijkt koning Arthur Pendragon te zijn en hij vertelt de drenkeling het verhaal van zijn leven.

- Oulad-Chaára, M., *De tijd is een cirkel*. Houtekiet, 1999, 14+
De 16-jarige Inge kan reizen in de tijd. Van de twintigste eeuw reist ze geregeld naar het jaar 1245. Ze heeft immers een bepaalde opdracht te vervullen in die woelige tijd. Ze wordt er geconfronteerd met de sociale ellende op het platteland en helpt vogelvrijverklaarden en uitgestotenen. Stilaan beseft ze waarom ze steeds heen en weer moet reizen in de tijd: wat vroeger gebeurde, werkt nog na in het nu...
- Reynders, P., *Kwade Maandag*. De Sikkel, Histoflash (ML), 1999, 12+
1302: de Gentse wevers komen in opstand tegen de Fransgezinde leliards.
- Ruggenberg, R., *Het verraad van Waterdunen*. Amsterdam-Antwerpen: Querido, 2006, 12+
Het is 1572 en de opstand tegen de Spaanse koning groeit. Overal in het land zijn Spaanse soldaten. Dorpen worden verbrand, mensen komen op de brandstapel. En kinderen verliezen hun ouders. Robbe bijvoorbeeld, die door een familielid als slaafje wordt verkocht aan Spaanse soldaten. Zijn leven verandert opeens in een hel.
- Schoemans, R. H., *Piraten op kruistocht*. De Sikkel, Histoflash (ML), 1996, 12+
Tijdens de eerste kruistocht (1096-1099) worden de christelijke ridders geholpen door (Vlaamse) zeerovers die de Middellandse Zee als hun gebied beschouwen.
- Schoemans, R. H., *Oorlog om het graf*. Altiora Averbode, 1996, 14+
Toen zowat duizend jaar geleden Jeruzalem bezet werd door de moslims, deed de paus een oproep om het graf van Christus te gaan bevrijden. Tienduizenden ridders en soldaten uit onze streken gaven er gevolg aan. Godfried van Bouillon was één van hun belangrijke leiders. Dit boek vertelt de tocht vanaf zijn burcht in de Ardennen tot in Jeruzalem.
- Stoffels, K., *Koningsdochter, zeemanslief*. Amsterdam - Antwerpen: Querido, 2005, 12+
Bennik is smartzanger. Hij zingt waar behoefte is aan troost en dus trekt hij van begrafenissen naar scheepsramp, en van mijnongeluk naar dorpsbrand. Met zijn treurzangen weet hij overal mensen aan het huilen te brengen en dan komen de verhalen over de gestorvenen los. Zijn publiek kan niet met droge ogen naar hem luisteren, maar Bennik zelf blijft er koud onder. Tot hij koningsdochter Esperanza ontmoet, die voortdurend in de spiegel naar zichzelf staart. Kan hij haar levenslied zingen en zo haar liefde winnen?
- Sutcliff, R., *De ridderslag*. Christofoor, 1990, 12+
Rond 1100 bevechten de drie zonen van Willem de Veroveraar elkaar in Engeland en Normandië. Het hondenknechtje Randal wordt heel toevallig schildknaap. Maar om zijn moed in de verschrikkelijke broederstrijd wordt Randal tenslotte op het slagveld tot ridder geslagen.
- Temple, F., *De Pelgrimsschelp*. Lemniscaat, 1995, 14+
Het is het jaar 1299. Elenor is veertien en uitgehuwelijkt aan Lord Thomas die net terugkeert van een kruistocht. Beiden willen nog niet trouwen. Om boete te doen voor de zonden van hun dorp en om elkaar te leren kennen worden ze op pelgrimstocht gestuurd naar Santiago de Compostela.
- ter Haar, J., *Koning Arthur*. Callenbach Kampen, 2001, 12+
De zoektocht van Arthur en zijn ridders naar de Graal. De Graal staat voor de opperste wijsheid en de zin van het leven. De ridders van de Ronde Tafel materialiseerden dit in een zilveren schaal, die gebruikt zou zijn om het bloed van Christus in op te vangen. Niemand weet of Koning Arthur echt bestaan heeft. Als het waar is leefde hij waarschijnlijk in de zesde eeuw na Christus in Wales. Door de gebeurtenissen in het boek kan je je goed inleven in de geest van die tijd. De schrijver laat op overtuigende wijze zien hoe ruw de bevolking was. Daartegenover staan de ridderidealen die Arthur wil invoeren.
- Van Camp, G., *De valse Boudewijn*. Altiora Averbode, 1994, 14+
1223. Op een voorjaarsdag ontdekt Agnete langs de weg een neergeknuppelde jongeman. Als hij bijkomt, herinnert hij zich niets meer, zelf zijn naam niet. Agnete noemt hem Nikolaas niemand. Nikolaas blijft

een tijd in de herberg, maar trekt uiteindelijk met Bertrand Trekkebeen, een mysterieuze kluizenaar, naar Valenciën. De poppen gaan aan het dansen als meester Symoen in Bertrand de verdwenen graaf Boudewijn IX meent te herkennen... En wie is Nikolaas Niemand? Wat als beetje bij beetje zijn geheugen opklaart en hij ontdekt waar hij vandaan komt?

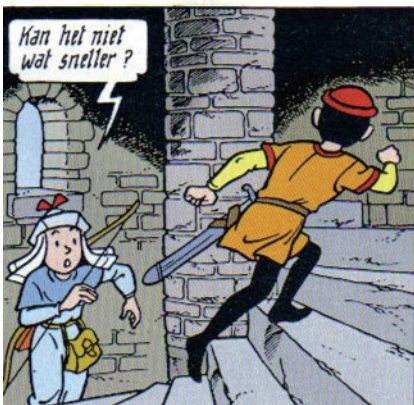
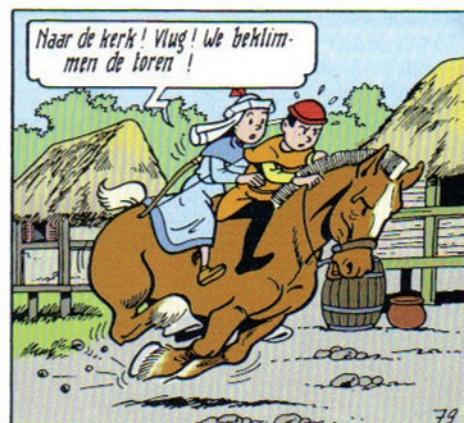
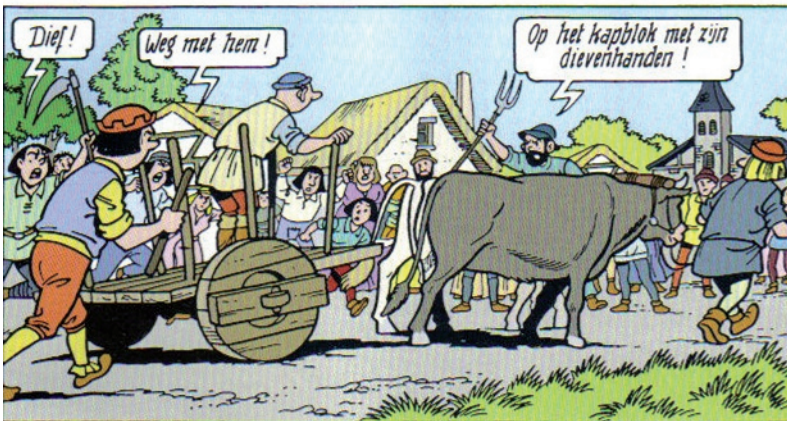
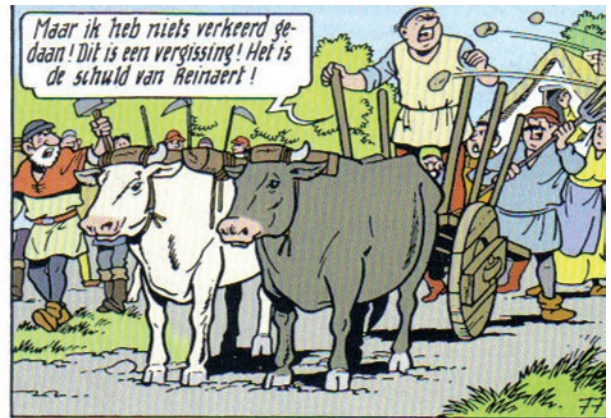
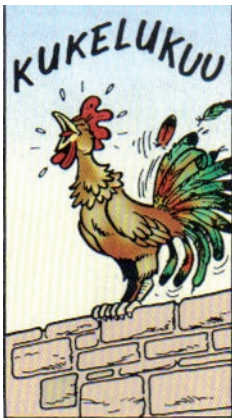
- van Dam, A., *Schildknaap op het Muiderslot*. Leopold, 2004, 10+
Op 15 juni 1296 komt Witte van Heusden aan op het Muiderslot, het kasteel van Floris de Vijfde. Hij verwacht er schildknaap te worden van de slotvoogd. Maar tot zijn teleurstelling wordt het vooral hard werken: hij is het knechtje van iedereen. Een jongen die zijn vader niet kent is een bastaard. En wat heeft een bastaard voor toekomst? Dan wordt Graaf Floris op een dag gevangengezet binnen zijn eigen muren. Hoe kan Witte hem helpen?
- van der Vlugt, S., *Jehanne*. Lemniscaat, 2001, 12+
Het leven van Jeanne d'Arc wordt boeiend en correct verteld.
- van Kerkwijk, H., *Pest*. Amsterdam: Leopold, 1997, 14+
Italië wordt in de veertiende eeuw geteisterd door de pest. Allesandro Baldini heeft als klein jongetje een pestepidemie overleefd. Een van de lidtekens van de pestbuilen wordt door de bevolking van Genua aangezien voor een derde tepel: een kenmerk van de duivel. Ze noemen hem een duivelskind en stellen hem verantwoordelijk als er een nieuwe pestepidemie in de stad uitbreekt. Als ook zijn pleegouders aan de ziekte sterven is er niemand meer die hem kan verdedigen. De enige die kan getuigen dat hij een gewoon mensenkind is, is de bisschop. Maar die is vertrokken naar Avignon...
- van Rijckeghem, J.-C., & van Beirs, P., *Jonkvrouw*. Antwerpen: Facet, 2006, 14+
Marguerite van Male is veertien en een half. Ze is de erfgename van Vlaanderen. Ze droomt van een witte ridder die haar naar een kasteel in de wolken zal voeren. Maar de ridders die ze ontmoet zijn allemaal sufferds die niet bestand zijn tegen haar pittige karakter en haar opvliegende aard. Op een dag beslist haar vader met wie ze deze zomer zal trouwen... In haar eigen woorden vertelt Marguerite over haar vreselijke vossenhaar dat nooit in vorm blijft, over Willem die een meester is in de zoenkunde, over Roderik uit wiens kaakbeen ze een tand heeft geslagen, over de monnik Zannekin die stinkt als een varkenskot, over de vrije stad Brugge met haar knarsende uithangborden, en over haar overleden moeder en dominante vader.
- Verleyen, K., & Verbanck, J. H., *Heer Halewijn*. Davidsfonds / Infodok, 1999, 12+
Het verhaal van heer Halewijn wordt in dit boek op een stevige en indringende manier uitgeschreven, telkens onderbroken door fragmenten uit het bekende gedicht. Voor de lezers is het een treffende illustratie van een oeroud, maar blijvend actueel gebeuren.
- Verleyen, K., e.a., *Kruis of zwaard*. Davidsfonds / Infodok Leuven 1995, 12+
Plunderende Vikings, oprukkende moslims, Karel de Grote, ridders en hofdames, de kruistochten, Romaanse kerken en gotische kathedralen, minderbroeders en predikheren, Van de vos Reynaerde, ketters en heksen, de pest, de Honderdjarige Oorlog, gilden en ambachten, de eerste universiteiten, de Bourgondische hertogen...
Veertig kortverhalen over diverse gebeurtenissen tijdens de middeleeuwen. Na elk verhaal wordt een stuk geschiedenis verteld. Hierdoor is *Kruis of zwaard* naast een aangenaam leesboek ook een zeer informatief boek, dat een beeld vormt van hoe de mensen toen leefden en dachten.

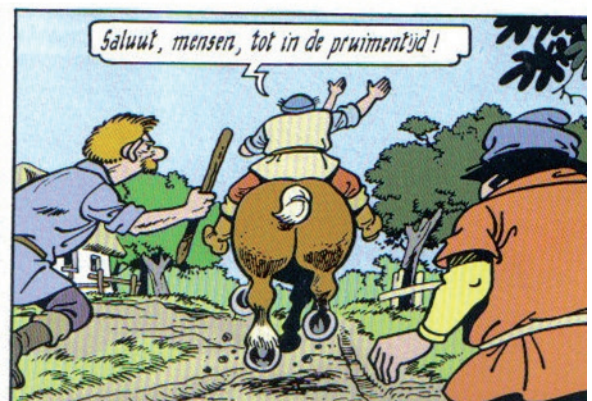
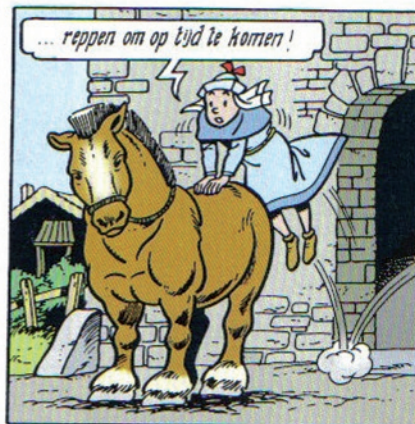
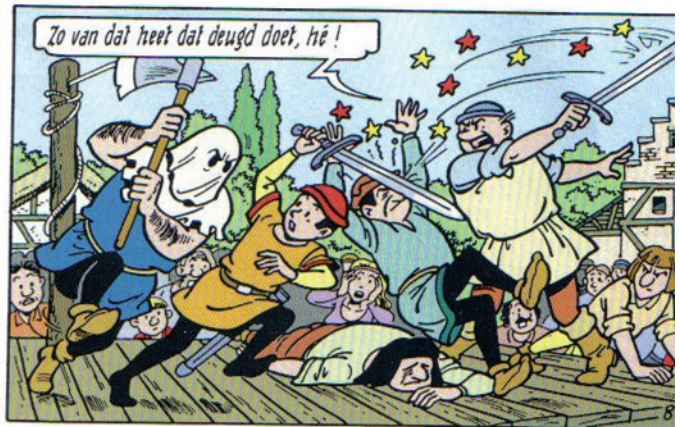
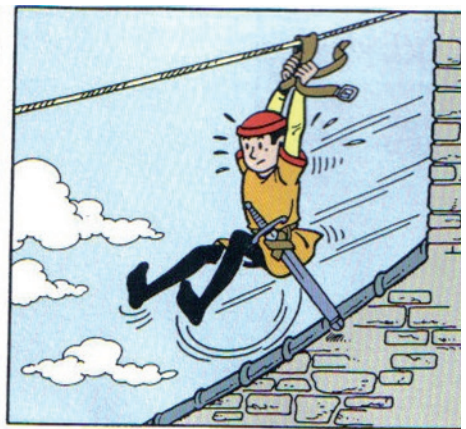
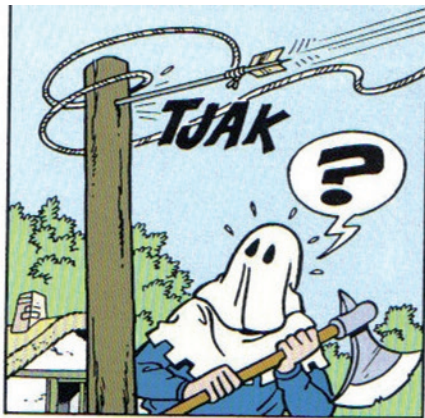
Bijlage I: Lessuggestie I - gedichtpuzzel

MAAK DE PUZZELSTUKKEN ZELF DOOR DEZE ZINNETJES UIT TE KNIPPEN.

<i>Het is goede nouwe mare</i>	<i>Het is een goede, nieuwe tijding</i>
<i>Dat die vogele openbare</i>	<i>Dat de vogels luid</i>
<i>Zingen, da men bloemen ziet.</i>	<i>Zingen, dat men bloemen ziet</i>
<i>Tot den tijden in den jare</i>	<i>Bij dit jaargetijde</i>
<i>Stunde 't dat men blijde ware</i>	<i>Zou het passen dat men blij is</i>
<i>Leider des ne bin ich niet.</i>	<i>Helaas ben ik het niet</i>

Bijlage 2: Lessuggestie 2 - Fragment

Bijlage 3: Lessuggestie 2 - Opdracht

Beschrijf voor de onderstaande afbeeldingen wat er uitgedrukt wordt (beweging, geluid, gedachten, emotie).
 Opgelet: er kunnen meerdere juiste antwoorden zijn. Omschrijf vervolgens in je eigen woorden wat er op het plaatje getoond wordt.

 <p style="text-align: center;">1</p>	<p>1. Wat en hoe wordt er uitgebeeld?</p> <ul style="list-style-type: none"> ➤ Beweging: ➤ Geluid: ➤ Gedachten: ➤ Emotie: <p>2. Omschrijf in je eigen woorden wat er gebeurt.</p> <p>.....</p> <p>.....</p>
 <p style="text-align: center;">2</p>	<p>1. Wat en hoe wordt er uitgebeeld?</p> <ul style="list-style-type: none"> ➤ Beweging: ➤ Geluid: ➤ Gedachten: ➤ Emotie: <p>2. Omschrijf in je eigen woorden wat er gebeurt.</p> <p>.....</p> <p>.....</p>
 <p style="text-align: center;">3</p>	<p>1. Wat en hoe wordt er uitgebeeld?</p> <ul style="list-style-type: none"> ➤ Beweging: ➤ Geluid: ➤ Gedachten: ➤ Emotie: <p>2. Omschrijf in je eigen woorden wat er gebeurt.</p> <p>.....</p> <p>.....</p>
 <p style="text-align: center;">4</p>	<p>1. Wat en hoe wordt er uitgebeeld?</p> <ul style="list-style-type: none"> ➤ Beweging: ➤ Geluid: ➤ Gedachten: ➤ Emotie: <p>2. Omschrijf in je eigen woorden wat er gebeurt.</p> <p>.....</p> <p>.....</p>

5

1. Wat en hoe wordt er uitgebeeld?

- Beweging:
- Geluid:
- Gedachten:
- Emotie:

2. Omschrijf in je eigen woorden wat er gebeurt.

.....

6

1. Wat en hoe wordt er uitgebeeld?

- Beweging:
- Geluid:
- Gedachten:
- Emotie:

2. Omschrijf in je eigen woorden wat er gebeurt.

.....

7

1. Wat en hoe wordt er uitgebeeld?

- Beweging:
- Geluid:
- Gedachten:
- Emotie:

2. Omschrijf in je eigen woorden wat er gebeurt.

.....

8

1. Wat en hoe wordt er uitgebeeld?

- Beweging:
- Geluid:
- Gedachten:
- Emotie:

2. Omschrijf in je eigen woorden wat er gebeurt.

.....

9

1. Wat en hoe wordt er uitgebeeld?
 - Beweging:
 - Geluid:
 - Gedachten:
 - Emotie:
2. Omschrijf in je eigen woorden wat er gebeurt.

10

1. Wat en hoe wordt er uitgebeeld?
 - Beweging:
 - Geluid:
 - Gedachten:
 - Emotie:
2. Omschrijf in je eigen woorden wat er gebeurt.

11

1. Wat en hoe wordt er uitgebeeld?
 - Beweging:
 - Geluid:
 - Gedachten:
 - Emotie:
2. Omschrijf in je eigen woorden wat er gebeurt.

12

1. Wat en hoe wordt er uitgebeeld?
 - Beweging:
 - Geluid:
 - Gedachten:
 - Emotie:
2. Omschrijf in je eigen woorden wat er gebeurt.

13

3. Wat en hoe wordt er uitgebeeld?

- Beweging:
- Geluid:
- Gedachten:
- Emotie:

4. Omschrijf in je eigen woorden wat er gebeurt.

.....

14

3. Wat en hoe wordt er uitgebeeld?

- Beweging:
- Geluid:
- Gedachten:
- Emotie:

4. Omschrijf in je eigen woorden wat er gebeurt.

.....

15

3. Wat en hoe wordt er uitgebeeld?

- Beweging:
- Geluid:
- Gedachten:
- Emotie:

4. Omschrijf in je eigen woorden wat er gebeurt.

.....

16

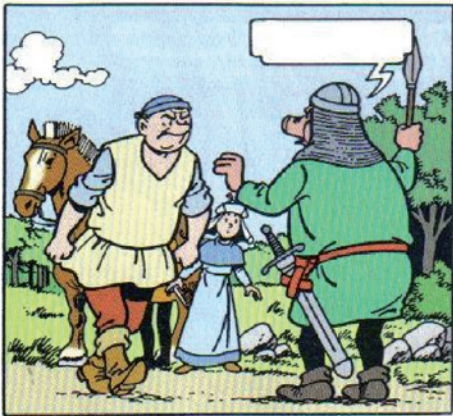
3. Wat en hoe wordt er uitgebeeld?

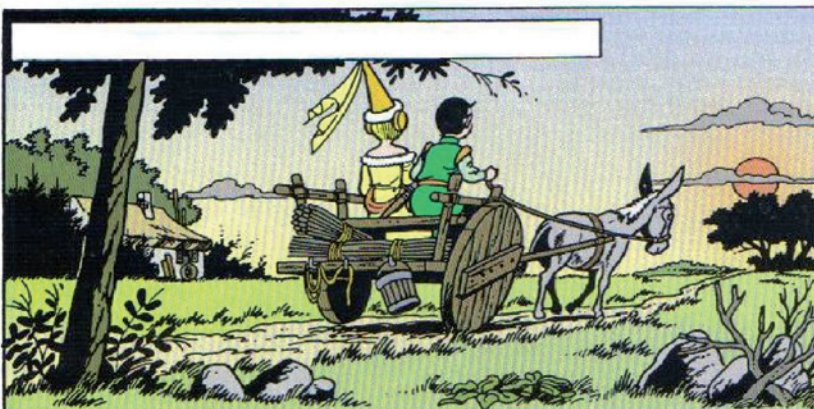
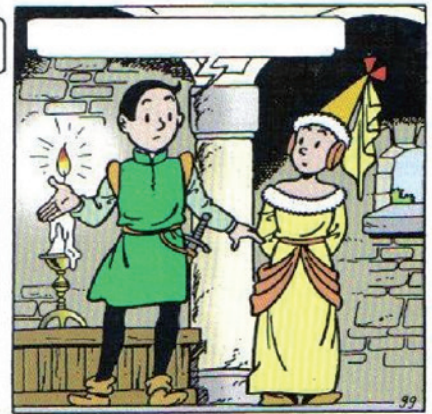
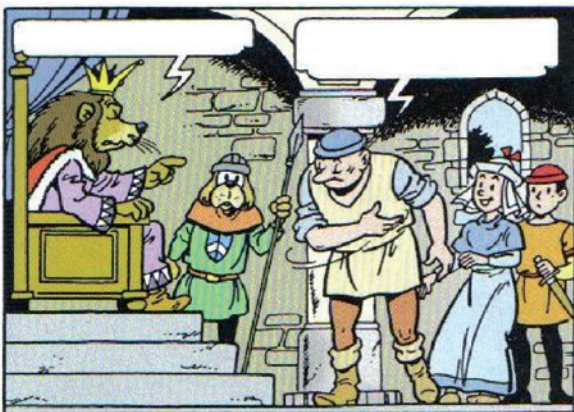
- Beweging:
- Geluid:
- Gedachten:
- Emotie:

4. Omschrijf in je eigen woorden wat er gebeurt.

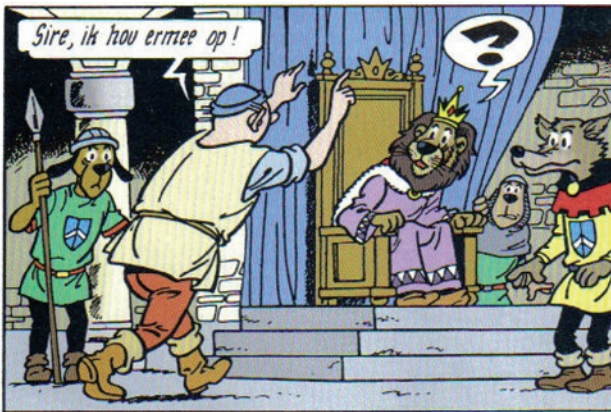
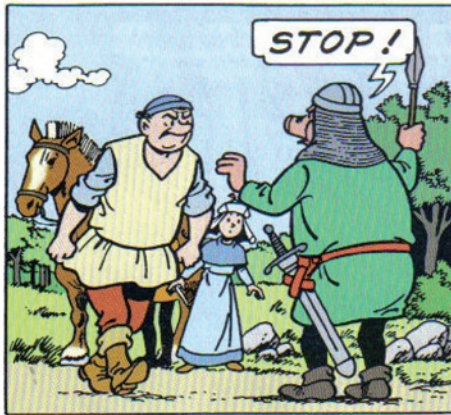
.....

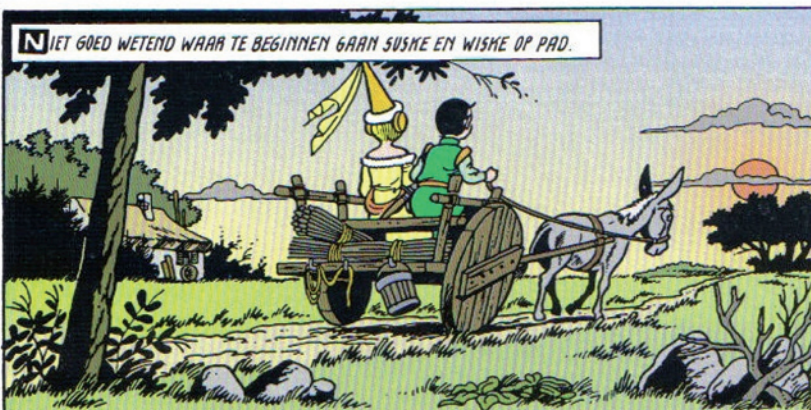
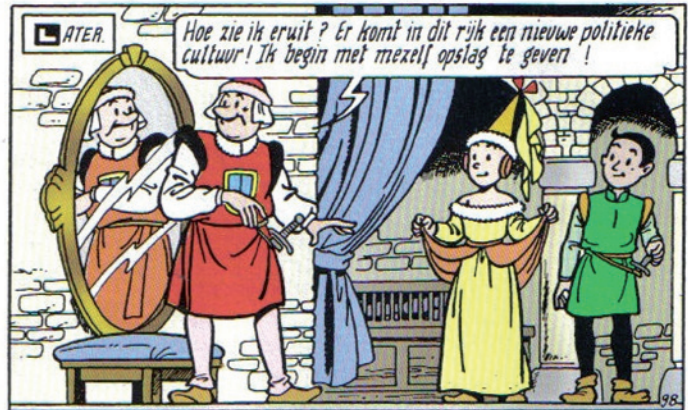
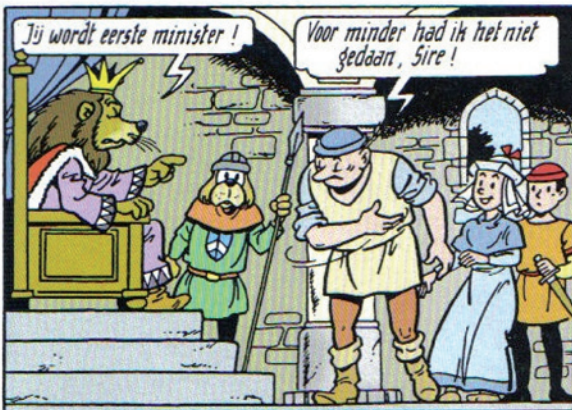
Bijlage 4: Lessuggestie 2 - stripfragment blanco

Bijlage 5: Lessuggestie 2 - oplossing stripfragment

Bijlage 6: Lessuggestie 3 - voorleesfragment

‘Dat moet ik zien,’ prevelde Dolf. ‘Als ik er maar voor zorg dat ze mij niet te zien krijgen.’

Hij rende terug, klaar om elk ogenblik in de struiken te duiken. Even voorbij de steen met het merkteken schoot hij de bocht om en wat hij toen zag, tussen het opwolkende stof, deed hem vergeten zich te verbergen.

Er werd gevochten en hard ook! Twee mannen te paard hadden een derde man, die blijkbaar op een ezel had gereden, overvallen. De ezel stond te balken in de struiken. De man, die nu te voet was, zwaaide schreeuwend en brullend met een geweldige knuppel. De twee kerels te paard droegen bruine overkleden, leren vesten, leren helmen. Ridders waren het beslist niet, hun lompe paarden droegen geen schabracken en zagen er haveloos en verwaarloosd uit. Met kennelijk te botte zwaarden sloegen ze naar de aangevallene, die zich heftig met zijn knots verdedigde. Op het moment dat Dolf hen in het oog kreeg, slaagde de ezelman er juist in, één van zijn belagers zo’n geweldige mep op zijn arm te verkopen, dat het zwaard uit diens hand vloog en meters verder in het stof belandde. Toch was het een ongelijke strijd, hoe dapper de man zich ook verweerde. Dolfs bloed begon te koken. ‘Struikrovers,’ mompelde hij.

Hij verloor alle voorzichtigheid uit het oog want hij zag dat de ezelman ging verliezen. Woedend rukte hij het mes uit zijn broekriem en stormde naar voren. Vlak voor zich zag hij een been dat juist het paard de sporen gaf. Hij stak toe, blind van razernij. Een felle kreet boven zijn hoofd vertelde hem dat het mes dwars door het overkleed was gegaan en de dij van de rover had opengereten. Meteen trok Dolf het mes terug en stak in het wilde weg omhoog. Het zwaard zwiepte in zijn richting, hij dook opzij maar kreeg toch een mep op zijn schouder. De kracht van de klap was echter gebroken door het mes dat Dolf omhoog had gestoken en het zwaard ging niet door zijn dikke jas heen, al voelde hij zijn schouder en arm tintelen. Hij priemde weer naar het been ...

Op dat moment verdween de andere rover schreeuwend van zijn paard. Ezelman had hem er af getrokken. Dolfs tegenstander, met zijn hevig bloedend been, had zijn paard gewend, trachtte de jongen ondersteboven te rijden maar Dolf was al opzij gesprongen. De rover hield zijn rijdier niet meer in om hem nogmaals aan te vallen maar bleef doorrijden, gevolgd door het nu ruiteloze paard. Even later waren ze uit het gezicht verdwenen. De tweede rover lag nog op de weg te kermen. Toen weer een klap en het werd stil. Het gevecht was voorbij.

Hijgend liet Dolf zich in het dorre gras naast de weg zakken, streek de haren van zijn natte voorhoofd en staarde verbijsterd naar zijn hand met het bebloede mes.

‘Ik heb hem lelijk geraakt... ik heb een mens verwond,’ schoot het door hem heen.

Ezelman stond voor hem. Ook hij hijgde en wiste het zweet van zijn gezicht. Hij zei iets, maar Dolf verstond het niet. Hij deed er ook geen moeite voor want hij was te zeer ontdaan. Nu het gevecht voorbij was kwam de reactie. Hij schaamde zich, hij kon wel huilen. Zijn linkerschouder brandde als vuur.

Ezelman scheen weer op adem te komen. Hij liep weg om zijn ezeltje te vangen. Daarna bond hij het dier aan een boom en liep naar de roerloze gestalte van de rover die nog altijd dwars over de weg lag. Verbeten schopte hij tegen het lichaam. Dolf verstijfde toen hij het zag. De rover was dood. Doodgeslagen door die ontzagwekkende knots van ezelman. De jongen rilde. Toen de man hem wenkte stond hij stijfjes op. Hij greep naar zijn linkerarm, vrezend dat er iets gebroken was, maar dat viel mee. Ezelman pakte de dode rover bij het hoofd en beduidde Dolf dat hij de benen moest pakken. Samen sleepten ze hem naar de kant van de weg. Toen keken ze elkaar even aan en ezelman glimlachte. Dolf besepte dat hij niet bang hoefde te zijn. Hij had de man het leven gered! Trouwens, de middeleeuwer gedroeg zich tegenover de jongen helemaal niet vijandig. Hij zei weer iets en even meende Dolf een woord te verstaan dat klonk als ‘dank’.

De man maakte de ezel weer los en wenkte Dolf hem te volgen. Die deed dat maar al te graag, want in deze wereld scheen alleen rondlopen levensgevaarlijk te zijn. Stel je voor, dat die gevluichte rover hulp ging halen of zo iets ...

In plaats van naar de stad te gaan, sloeg de man een paar honderd meter verder een zijpad in dat leidde naar een grazig plekje op de heuvelhelling. Vandaar hadden ze een weids uitzicht over het dal en op de stad in de verte. Om hen heen zongen de vogels uit alle macht. Hoog boven hun hoofden cirkelden haviken. De lucht was warm, geurig, zuiver. Dolf kreeg opeens een gevoel of hij met vakantie was. Ezelman haalde uit zijn reistas brood en koud vlees en bood Dolf er ook wat van aan. Ze gingen in het gras zitten en begonnen gezellig te picknicken.

Het brood smaakte ongelooflijk lekker. Het vlees deed Dolf na de eerste hap verrast opkijken. Hij kon niet

bepalen of het van een schaap of een varken was, maar het smaakte ... het smaakte wild! Een ander woord kon hij er niet voor bedenken. Ezelman zei niets meer, ook hij at. Met sterke witte tanden hapte hij in het brood, scheurde stukken vlees los, nam nu en dan een slok uit een leren veldfles en reikte die Dolf aan. Dolf dronk er van. De zak scheen verdunde wijn te bevatten, de vloeistof smaakte zachtzuur en tintelend, en leste onmiddellijk zijn dorst.

Zijn schouder deed nog pijn, maar dat werd al minder. Hij begon zich zo prettig te voelen, dat hij het eindelijk waagde zijn windjack uit te doen. Hij zag hoe de man verwonderd naar zijn trui en spijkerbroek keek. Nu pas drong het tot Dolf door dat de ander nog maar een jongeman was. Hij had lange, donkere haren, mooie bruine ogen en een gebruide huid. Hij was gekleed in een groen overkleed met een leren riem om zijn middel, waarin een schede met een korte dolk hing. Verder droeg hij bruine laarzen en naast hem lag een hoed, eigenlijk een hoog, groen dopje. Dolf vond dat hij er heel hip uitzag, als een wat vreemd uitgedoste student van de Amsterdamse universiteit. Ze waren klaar met eten. Ezelman keek Dolf recht aan, wees toen op zijn eigen borst.

‘Leonardo,’ stelde hij zich voor. ‘Leonardo Fibonacci — da Pisa.’ Pisa?’ stamelde Dolf verwonderd. Hij was bang dat hij het niet goed had verstaan. Maar de ander knikte. Dolf voelde dat nu van hem ook werd verwacht dat hij zich voorstelde. Je geboorteplaats hoorde daar blijkbaar meteen bij. Dus zei hij, wijzend op zichzelf: ‘Rudolf Wega — van Amstelveen.’

Tegelijkertijd besepte hij dat hij nu wel moeilijkheden met de taal zou krijgen. Hij kende geen Frans, laat staan Frankisch! En in Latijn was hij ook geen licht...

Leonardo begon nu tamelijk rad te spreken en Dolf kreeg er suizende oren van. Maar hij begreep meteen dat dit geen oud-Frans was en evenmin Italiaans. Het leek een beetje op Nederlands, en op Duits, en toch was het heel anders ... ‘Langzaam,’ riep hij uit. ‘Zo versta ik het niet.’

De ander begreep ‘t en begon hetzelfde verhaal opnieuw, nu heel langzaam en nadrukkelijk, ondersteund met veel gebaren. Dolf luisterde scherp. Telkens herkende hij woorden ... Het was Diets! ‘Dat is zoiets als het middeleeuwse Nederlands,’ schoot het door hem heen. ‘En het is niet eens zo moeilijk te volgen als die man langzaam spreekt.’

Uit: Beckman, T., *Kruistocht in spijkerbroek*. Rotterdam: Lemniscaat, 1973

Bijlage 7: Lessuggestie 4 - voorleesfragment

‘Wat wilt u van me?’ vroeg Tiuri.

De onbekende boog zich naar hem toe en fluisterde: ‘Ik heb hier een brief, een heel belangrijke brief. Ik kan wel zeggen dat het welzijn van een heel koninkrijk ervan afhangt. Een brief voor koning Unauwen.’

Koning Unauwen! Tiuri had veel van hem gehoord. Hij regeerde over het land ten westen van de bergen en er werd van hem gesproken als een edel en rechtvaardig vorst.

‘Deze brief moet bij de koning gebracht worden,’ zei de onbekende. ‘Zo vlug mogelijk.’

‘U wilt toch niet...’ begon Tiuri ongelovig.

‘Degene die de brief zal brengen, is de Zwarte Ridder met het Witte Schild,’ viel de onbekende hem in de rede. ‘Hij is op het ogenblik in de herberg Yikarvara in het bos. Nu vraag ik jou of je de brief bij hem wilt brengen. Ik kan het zelf niet doen; ik ben oud en vijanden achtervolgen mij.’

‘Waarom vraagt u het niet aan een ander?’ zei Tiuri. ‘De stad is vol ridders; mensen genoeg die u vertrouwen kunt.’

‘Aan geen van die ridders kan ik het vragen,’ antwoordde de onbekende. ‘Zij lopen te veel in het oog. Zei ik je niet dat er overal vijanden zijn? In heel de stad liggen spionnen op de loer, hopen de brief te kunnen roven. Nee, een beroemd ridder kan ik niet gebruiken. Ik heb iemand nodig die onbekend is en niet opvalt. Maar tegelijkertijd moet ik hem deze brief durven toevertrouwen. Ik zoek iemand die een ridder is, en toch geen ridder is! Jij bent degene die ik moet hebben: jij bent waardig bevonden morgen de ridderslag te ontvangen, maar je bent ook jong en hebt nog niet van je doen spreken.’

Tegen deze woorden kon Tiuri niets inbrengen. Hij probeerde weer de gelaatstrekken van de onbekende te onderscheiden, maar dat lukte hem niet. ‘Is die brief van groot belang?’ vroeg hij toen.

‘Van niet te schatten zo groot belang!’ fluisterde de onbekende. ‘Kom, aarzel niet langer,’ ging hij met trillende stem verder. ‘Zo verlies je te veel tijd! Hier vlakbij, achter de kapel, staat een paard in de wei; als je dat neemt kun je in drie uur bij de herberg zijn - als je hard rijdt, kun je het wel vlugger doen. Het is nu ongeveer kwart over één. Je kunt om zeven uur hier terug zijn, als je gehaald wordt om voor koning Dagonaut te verschijnen. Alsjeblieft, doe wat ik je vraag!’

Tiuri voelde dat hij niet kon weigeren. De regels die een aanstaand ridder te volgen had waren belangrijk, maar dit beroep op zijn hulp was nog belangrijker.

‘Ik zal het doen,’ zei hij. ‘Geeft u mij de brief en zeg me hoe ik de herberg kan vinden.’

‘Dank!’ zuchtte de onbekende en vlug fluisterend vervolgde hij: ‘De herberg heet Yikarvara. Weet je het jachthuis van koning Dagonaut? Daarachter gaat een smalle weg in noordwestelijke richting. Rijd die af totdat je komt bij een open plek in het bos. Twee paden lopen vandaar verder; sla het linkerspad in en dan kom je er vanzelf. Wat de brief betreft: beloof me op je riddereer die te behoeden als je eigen leven en hem aan niemand te geven dan aan de Zwarte Ridder met het Witte Schild.’

‘Ik ben nog geen ridder,’ zei Tiuri, ‘maar als ik het was, zou ik het beloven op mijn riddereer.’

‘Goed. Als iemand je de brief zou willen ontroven, moet je hem vernietigen, maar niet voordat het werkelijk nodig is. Begrepen?’

‘Begrepen,’ zei Tiuri.

‘En onthoud dit goed: als je bij de Zwarte Ridder met het Witte Schild bent gekomen, moet je hem vragen: Waarom is uw schild wit? Dan zal hij antwoorden: Omdat in wit alle kleuren zijn. Daarna zal hij je vragen: Waar kom je vandaan? Jij moet dan antwoorden: Ik kom van ver. Pas daarna mag je hem de brief overhandigen.’

‘Het wachtwoord,’ mompelde Tiuri.

‘Juist, het wachtwoord. Weet je nu precies wat je doen moet?’

‘Ja, heer,’ zei Tiuri. ‘Geeft u me de brief maar.’

‘Nog één ding,’ zei de onbekende. ‘Wees voorzichtig; let goed op of je niet gevolgd wordt. Hier is de brief; zorg er goed voor.’

Uit: Dragt, T., *De brief voor de koning*. Amsterdam: Leopold, 1962

Bijlage 8: Lessuggestie 4 – oefening onderwerp en persoonsvorm

Opdracht: duid in elke zin het onderwerp en de persoonsvorm aan.

Tiuri ging rechtop zitten en keek naar het raam. Hij zag niets - geen schaduw - zodat hij zou kunnen denken dat hij het zich had verbeeld. Was dat maar zo! Hij kon tóch niet doen wat die stem had gevraagd, al had het nog zo dringend geklonken. Hij verborg zijn gezicht in zijn handen en probeerde alle gedachten uit te bannen uit zijn geest. Maar nogmaals hoorde hij de stem, heel duidelijk, al was het niet meer dan een gefluister: 'In Gods naam, doe open!'

Tiuri verbreekt de regels, die bepalen dat hij met niemand mag praten in de nacht voordat hij tot ridder zal worden geslagen. Hij opent de deur.

Het verzoek dat hem wordt gedaan blijkt een heel gevaarlijke opdracht. Tiuri wordt achtervolgd door boosaardige Rode Ruiters, die hem met de dood bedreigen. Maar hij is vast van plan de uiterst belangrijke brief bij koning Unauwen te bezorgen. De Zwarte Ridder met het Witte Schild heeft niet voor niets zijn leven gegeven...

Bijlage 9: Lessuggestie 5 - voorleesfragment I

‘Je haat de wereld’, zei Floris. Het heftige gevoel van zijn vriend verbaasde hem.

‘Ik haat de rijken’, verbeterde Pieter. ‘En vermits zij beslissen hoe de wereld draait, haat ik ook de wereld.’

‘Wat is rijk?’ vroeg Floris en haalde zijn schouders op. Was zijn vader rijk? Hij wist het niet en de vraag had hem nooit beziggehouden.

‘Rijk,’ zei Pieter en zijn stem klonk plotseling ijskoud, ‘rijk is het tegengestelde van arm. Wie niet straatarm is, is rijk. Dat kun jij niet begrijpen. Voor jou is straatarm een woord. Een van de vele duizenden woorden die jij kent, want daar ben je goed in, in woorden. Beter nog dan in vechten. Straatarm, Floris, betekent een winter lang in klamme kleren rondlopen omdat je geen tweede stel hebt en ze dus nooit kunnen drogen. Het betekent langs koeken- en pensenkramen lopen met een mond vol speeksel en een maag die samenkrimpt van de honger, honderd keer weggesnauwd worden en honderd keer terugsluipen als een mot naar een kaars.’

Floris luisterde gefascineerd. Pieter toonde hem een wereld die hem onbekend was.

‘Straatarm betekent met een heel nest kinderen samen-hokken in een hut waarin een rijke niet eens zijn hond zou onderbrengen en daar bijeenkruipen om niet dood te vriezen. Het betekent luizen en vlooiën en ratten en vuil en smerig zijn.’

Hij haalde diep adem en toen hij verder sprak, klonk zijn stem zachter en tegelijk indringender.

‘En dus haat ik de rijken. Sinds ik zo groot was...’ hij hield zijn hand op kniehoogte, ‘haatte ik ze met een diepe, allesverzengende haat. En ik zwoer dat ik me zou wreken. Ooit. *Wacht maar tot ik groot genoeg ben.* En ondertussen stak ik mijn hand uit en glimlachte en schooide en stal. Nu ben ik groot genoeg. Mijn hand uitsteken en schooien doe ik al lang niet meer, daar ben ik te trots voor geworden, maar stelen doe ik des te vaker. Zo, nu weet je het: ik ben een dief en als je daarom van me weg wil lopen, zal ik je niet tegenhouden.’

‘Oef’, zei Floris. Maar weglopen deed hij niet.

Bijlage 10: Lessuggestie 5 - voorleesfragment 2

Het was nieuwe maan, de meeste sterren zaten achter wolken verborgen en de stad was vol schaduwen, waarboven de slanke torenspitsen en hun vanen als bleke vlekken oprezen. Toch was er genoeg licht voor Floris om zijn weg over de muur en door de kloostertuin te vinden.

Van ver zag hij het ene wenkende lichtje aan de donkere muur. Geen ster kon helderder stralen dan dat wiebelende kaarsvlammetje.

Er was een wilde wingerd met stevige takken en Floris was licht en lenig. Even kreunde hij toen zijn volle ge-

wicht aan zijn linkerarm hing. Hij kwam bij het raampje, blies de kaars uit en klom naar binnen.

Zijn hand raakte haar schouder en hij voelde hoe ze ineenkromp.

‘Stil maar’, zei hij. ‘Er zal niets gebeuren wat je zelf niet wil.’

Hij schoof naast haar op de strozak, behoedzaam, om haar niet aan het schrikken te maken.

‘Hoe heet je?’ vroeg hij.

In het donker was haar mond heel dicht bij hem en haar adem streek over zijn gezicht.

‘Zuster Hil...’ fluisterde ze.

Hij legde zijn hand op haar mond.

‘Ik zal je Belle noemen’, zei hij vlug. ‘Belle, de mooiste van allen.’

‘Voor jou zal ik Belle zijn’, fluisterde ze blij. ‘Mijn naam alleen voor jou, alleen voor vannacht en dan nooit meer.’

Zijn ogen wenden aan het donker en hij zag de bleke vlek van haar gezicht en het oplichten van haar ogen.

Dat haar stem zacht zou zijn als zijde, had hij geweten en dat haar huid zou aanvoelen als perzik, ook dat had hij geweten, maar dat die opflitsende ogen in dat ene ogenblik van hem een andere man zouden maken, had hij niet kunnen vermoeden.

Ze raakte zijn gezicht aan, vederlicht, en toch toverden haar vingers vonkjies op zijn huid.

‘Belle, mijn lief’, zei hij, ‘ik heb van je gehouden vanaf die eerste dag.’

Hij voelde hoe de spanning ook uit haar lichaam wegvloede.

‘Ik wil alles wat je zelf wilt, en ook niet meer’, zei ze.

Bijlage I I: Lessuggestie 6 - voorleesfragment

Toen zag ik het zelf. Op de een of andere manier waren onze twee stieren in hetzelfde veld terechtgekomen. En Gatty stond tussen hen in. Ik kon zien dat ze tegen Harold praatte - dat is onze oudste stier - maar ik kon niet horen wat ze zei. Ze schudde telkens haar hoofd, en haar blonde krullen dansten en sprongen als ongeduldig water. 'Gatty!' bulderde Wat.

'Schiet op!' schreeuwde Dutton. 'Kom eruit!' Harold trok zich niets van Gatty aan. Hij keek woedend naar Brice, onze andere stier, en Brice keek woedend naar Harold. Allebei de stieren brulden en schraapten met een hoef over de grond. Toen vielen ze aan. Hun hoorns raakten elkaar en ze renden langs elkaar heen, zodat Gatty weer tussen hen in stond. 'Kijk!' gilte Joan. 'Harold heeft een wond aan zijn rechterschouder.' 'Gatty!' schreeuwde Wat weer. 'Wacht op je vader.' 'De stieren wachten niet,' zei Joan. 'Hum was hier in het veld,' zei Wat. 'Ik heb gezien dat hij zijn jasje uittrok. Vooruit, Dutton! Ga hem zoeken. Ik kan niet meer rennen.'

Dutton wierp nog een laatste blik op Gatty en de stieren, en rende er toen vandoor over het grasveld, terwijl hij Hum riep. 'Lankin was hier ook,' zei Wat. 'Ik zag hem wegsluipen,' zei Joan. 'De gluiper!' 'Wat voert hij uit?' zei Wat. 'Hij hoort daar in het veld te zijn en op de koeien te passen.'

Al onze koeien waren bij elkaar gedreven op het braakveld. Maar ze waren ver genoeg weg om geen gevaar te lopen. Sommige stonden in hun eentje vaag voor zich uit te kijken en te loeien, terwijl andere elkaar wegduwden, stampend en winden latend. Gatty keerde Brice haar rug toe en liep langs Harold heen, terwijl ze weer tegen hem begon te praten. Toen hield ze het donkerrode jasje van haar vader omhoog, dat mijn vader aan Hum had gegeven op de dag dat hij hem tot opzichter van Caldicot benoemde.

Het beviel Harold helemaal niet. Hij hield zijn hoorns omlaag en viel aan. Iedereen snakte naar adem. Maar Gatty stapte op het laatste moment opzij, terwijl ze het jasje omhoog bleef houden en ermee zwaaide. Een van Harold's hoorns ging er dwars doorheen. Hij schudde zijn kop en slingerde het weg. Gatty raapte het jasje meteen weer op. Ze rende Harold achterna, en nog twintig meter verder. 'Wat is ze van plan?' vroeg Giles. 'Wat dacht je?' zei Wat. 'Ze lokt hem weg van Brice,' zei ik.

Maar het lukte niet, want Brice liet zich niet zomaar negeren. Plotseling kwam hij aanrennen en viel Harold van achteren aan. Hij stootte hem tegen zijn billen. Harold brulde luid en ik begreep dat Gatty de twee beesten nooit in haar eentje zou kunnen scheiden. 'Serie,' zei ik zacht. 'We moeten haar helpen.'

'Ben je gek?' zei Serie. 'Het moet.'

'Ze scheuren je in stukken.' 'Toch moet het.'

'Het is jouw taak niet,' antwoordde Serie. 'En het is ook niet mijn taak.'

'Ik weet het,' zei ik. 'Maar ik moet Gatty helpen.' 'Veldwerk,' zei Serie minachtend. 'Schildknappen en pages bemoeien zich niet met stieren.'

'Schildknappen en pages zijn zelf jonge stieren,' mompelde een stem achter me. 'Of niet soms?'

'Merlijn!' riep ik uit. 'Je bent er weer. Gatty heeft ons nodig.' Serie schuifelde wat en plantte zijn voeten steviger op de grond. Maar ik voelde de palm van Merlijns hand tegen mijn rug. Hij moedigde me zachtjes aan.

'Dan doe ik het,' zei ik luid. Ik rende langs de heg tot een plek waar ik eroverheen kon klimmen, en sprintte het braakveld in. 'Goed zo!' riep Joan. 'Voorzichtig, Arthur!' schreeuwde Wat.

Niet te geloven! Ik stapte meteen midden in een verse koeienvlaai. Ik gleed uit en viel plat op mijn rug. Harold zag het en kwam op een drafje naar me toe om me beter te bekijken. Terwijl ik nog op mijn rug lag, zag ik de slierten speeksel die uit zijn bek hingen, en de punten van zijn hoorns. Toen kwam Gatty langs Harold aanrennen. 'Sta op!' hijgde ze. 'Sta op!' Ze trok me overeind, en meteen liet Harold zijn kop zakken. Hij richtte zijn hoorns op ons.

Ik geloof dat ik mijn ogen sloot. Ik hoorde daverend gedreun, en ik voelde het ook. Toen ik weer durfde te kijken, was Harold ons voorbijgestoven. Wat, Joan, Giles en Merlijn klapten en juichten. 'Maak dat je wegkomt!' riep Gatty. 'Nee!' schreeuwde ik.

Gatty keek me aan met haar lichtgroene ogen; ze schitterden. 'Ga jij maar weg!' zei ik, en ik wilde haar vastpakken. 'Hou je handen thuis,' zei Gatty grijnzend. Toen keek ze naar het jasje van haar vader. Ze vond de scheur die Harold had gemaakt, en trok het hele jasje in tweeën. 'Neem jij Harold,' zei ze. 'Hou hem in die hoek. Dan neem ik Brice.' Ik liep langzaam naar Harold. Zijn rechterschouder bloedde, en zijn achterwerk ook. Zijn ogen waren bloeddorloper. 'Vooruit, Harold,' hoorde ik mezelf zeggen. 'Kom je nog?' Harold keek

naar me, en naar het halve rode jasje. Ik deed wat ik Gatty had zien doen. Ik boog mijn knieën, hield het jasje omhoog en wuifde ermee. Toen Harold op me af rende, stapte ik opzij. Ik hoorde weer klappen, juichen en schreeuwen bij de heg. 'Nog eens!' 'Doorgaan, Arthur!'

Ondertussen maakte Gatty korte metten met Brice. Ik zag dat ze hem naar de overkant van het veld lokte en hem zo het stierenweitje in liet lopen, door met het jasje te wuiven. Zodra ze het hek had gesloten, kwam ze dwars over het veld naar me toe rennen. 'Kom mee!' hijgde ze.

Maar nu Brice in de stierenwei was, had Harold helemaal geen belangstelling meer voor Gatty en mij. Hij snoof en draaide zich om. Hij probeerde naar de wond op zijn rechterschouder te kijken. Gatty en ik strompelden over het braakveld naar de heg. 'Je stinkt!' hijgde ze. 'Waarom waren ze samen in het veld?'

Ik had het hek van de stierenwei niet goed afgesloten,' zei Gatty. 'Brice heeft het opengeduwd. Wat zal mijn vader boos zijn.' 'De mijne ook,' zei ik.

Gatty kreeg gelijk en ze hoefde niet lang te wachten. Terwijl we nog stonden te praten, kwam Hum al aanrennen over het braakveld, met Dutton achter zich aan. Hum schrok van Harold's wonden, hij was boos toen hij zag wat er over was van zijn mooie rode jasje, en hij was razend op Gatty omdat ze zo slordig was geweest. Hij keek nijdig naar Wat, Dutton, Giles en Joan. 'Jullie hebben ze zeker aangemoedigd,' zei hij. 'Nee,' zei Merlijn. 'We hebben de stieren aangemoedigd.'

Uit: Crossley-Holland, K., *Arthur, de zienersteen*. Rotterdam: Lemniscaat, 2001

Bijlage 12: Lessuggestie 6 - Arthurs populariteit

Als ridder aan het hof vind je het natuurlijk leuk om naar verhalen over collega's te luisteren. Zo'n verhaal bevat immers veel herkenbaars. Maar er zijn meer verklaringen voor het succes van de Arthurromans. De veranderende status van het ridderschap bijvoorbeeld. Waren ridders oorspronkelijk niet meer dan ruige strijders te paard die er lustig op los hakten, weinig respect hadden voor vrouwen en hun tegenstanders het liefst onthoofden (lees Karel ende Elegast er maar eens op na), vanaf de 12de eeuw krijgt het ridderschap een andere invulling. Een echte ridder ben je pas als je er een hoofse manier van leven op na houdt. Hoofs betekent letterlijk 'zoals aan het hof' en figuurlijk hoffelijk. Die aanbevolen gedragswijze werd hoofsheid genoemd. Bij hoofsheid hoorden regels. Er waren regels voor alle gebieden van gedrag: voor correcte kleding, tafelmanieren, conversatie, wijze van vechten en de omgang met anderen. Daarnaast houdt een hoofse ridder rekening met de ander en weet hij zichzelf te beheersen.

Nauw verwant aan hoofsheid is de hoofse liefde. Dit is een hartstochtelijke verering van een vrouw door een ridder. Hij moet bereid zijn al de wensen van de dame te honoreren, haar te dienen en pijn voor haar te lijden. Meestal richt de hoofse liefde zich tot een getrouwde vrouw; daarom moet zij geheim blijven. In de Arthurromans is Lancelot (Lanceloet in het Middelnederlands) de perfecte hoofse minnaar. Hij heeft een geheime relatie met Guinevere, Arthurs' vrouw. Zijn liefde voor haar inspireert hem tot grote daden en maakt hem aanvankelijk tot een van de beste ridders van de Ronde Tafel. Ook andere ridders van koning Arthur trotseren heel wat gevaren omwille van jonkvrouwen. Daarmee zijn ze bij uitstek voorbeelden van hoofse ridders. En de echte ridders wilden maar al te graag worden vergeleken met hen. De hoofsheid is een ideaal, bedoeld om het onderlinge verkeer aan het hof te regelen. Daarnaast was het een middel om zich te onderscheiden van de rest van de samenleving, die er een minder verfijnde levensstijl op na hield. Naast vermaak boden de Arthurromans lessen in gewenst en ongewenst gedrag, vergelijkbaar met de huidige etiquetteboekjes. Geen wonder dat de verhalen over koning Arthur en zijn ridders aan de middeleeuwse hoven zo populair waren. Want wie wil er nu niet trendy zijn en laten zien dat hij weet hoe het hoort?

Bijlage 13: Lessuggestie 7 - voorleesfragment I

In de straten liepen maar weinig mensen. Op het dorpsplein zag Aldegundis iets vreemds. In het midden van het plein stond een stootkar. Twee soldaten waren bezig een zwaar houtblok van de kar te sleuren. Het plein was verder leeg, alsof iedereen bang was er te komen. Achter enkele ramen spiedden halfverborgen norske gezichten. Een vrouw die vanuit een zijstraat het plein wou opkomen, bedacht zich, draaide zich haastig om en verdween.

Wat is er aan de hand? En waarvoor dient dat grote houtblok? vroeg Aldegundis zich af.

De twee soldaten vertrokken. Hun kar ratelde luid over de straatstenen.

De schaduw van het houtblok vormde de enige donkere vlek op het zonovergoten plein. Roerloos en geheimzinnig. Een vogel kwam aangefladderd, scheerde er overheen en verdween naar links. Aldegundis volgde hem met haar ogen.

Toen pas merkte ze de jongen op. Onbeweeglijk stond hij aan de rand van het plein. Hij was heel wat ouder dan Aldegundis. Zijn ogen waren strak op het houtblok gevestigd.

Die jongen heeft iets met dat blok te maken, en het is niets vrolijks, dacht Aldegundis. Langzaam liep ze naar hem toe.

“Weet jij soms waarvoor dat houtblok dient?” vroeg ze vriendelijk. De jongen bleef naar het blok kijken. Hij knikte, maar antwoordde niet.

“Ik heb de indruk dat het iedereen schrik aanjaagt. Weet jij waarom?”

De jongen knikte weer.

Stilte. Een rat rende een keldergat in.

“Je wil er niet over praten. Is dat uit verdriet?”

Nu keek de jongen haar aandachtig aan. “Ja,” zei hij toonloos.

Toen begon hij te vertellen, langzaam en met tussenpozen. “Over drie dagen, als de zon pal boven het dorpsplein staat, zal een groep soldaten uit de burcht afdalen... Ze zullen de velden inrijden en alle werkers naar het dorp jagen. Ze zullen met de achterkant van hun lansen op de deuren bonzen en de mensen het bevel geven buiten te komen. Ze zullen spotten met de angstige gezichten... Het hele dorp zal in een kring om dat houtblok heen staan, maar iedereen zal naar de grond kijken en zwijgen... En dan... dan zal het knarsen van karrenwielen te horen zijn, en hoefgetrappel. De burchtheer zal verschijnen, gezeten op zijn witte merrie. Vlak achter hem een kar. Op die kar zal een man zitten, met vastgebonden handen...”

De jongen zweeg. Met de achterkant van zijn hand wreef hij over een wang.

“Wie is die man?” vroeg Aldegundis.

“Mijn vader.”

Het hart van Aldegundis begon te bonzen. Ze wachtte op de rest van het verhaal, maar de jongen bleef zwijgen.

“Wat gaan ze met hem doen?”

“De soldaten sleuren hem van de kar af. Ze maken de touwen om zijn polsen los. Ze duwen hem voor het houtblok

op de knieën. Ze grijpen zijn rechterarm en leggen die op het blok. Dan flitst er een zwaard. Mijn vader zal geen rechterhand meer hebben..."

Het was alsof Aldegundis een slag in haar gezicht kreeg. Ze wachtte tot het suizen in haar oren verdween.

"Wat heeft je vader dan misdaan?"

De jongen pakte een steen en gooide die in een boog naar het houtblok.

"Mijn vader heeft geen eigen grond of vee. Soms gaat hij hazen stropen in de bossen van de burchtheer, om wat vlees te hebben. Vorige week is hij betrapt door de boswachter. Nu zit hij gevangen in de kelder van de burcht."

"Zijn rechterhand in ruil voor een paar hazen?" vroeg Aldegundis ongelovig.

De jongen knikte.

"Kan je niet naar de burchtheer toegaan en hem om genade vragen?"

Een grimas trok over het gezicht van de jongen. "Even om genade vragen... Ik geloof niet meer dat de wereld zo eenvoudig in elkaar zit. Ik heb te veel gezien. De machtigen regeren met harde hand."

Even flitste Jarud door het hoofd van Aldegundis. En Roban met de wolvenklem, ineengekrompen op de grond.

"Wat zegt je moeder?" vroeg ze.

Er ging een schok door de jongen. Hij draaide zich half naar haar toe.

"Ik heb geen moeder, geen broers en geen zusjes meer. Die zijn allemaal jaren geleden gestorven toen de Zwarte Dood in deze streek rondraasde."

Bijlage 14: Lessuggestie 7 - voorleesfragment 2

Aldegundis bereikte een brede holle weg, op de flanken begroeid met bremstruiken. Sneeuwpanter joeg blaffend een wezel na, die van de ene naar de andere helling flitste.

“Denk aan de bunzing! Zo dadelijk loop je weer rond met een opgezwollen wang!” riep Aldegundis hem na. Even later moest Sneeuwpanter de achtervolging opgeven. Zwaar higgend kwam hij naast Aldegundis lopen.

Opeens bleef hij stokstijf staan en gromde, de kop strak vooruit.

Aldegundis tuurde de holle weg af. In de verte zag ze een stip die snel groter werd.

Ze stapte rustig verder. Nu ze Sneeuwpanter bij zich had, hoefde ze voor een eenzame figuur niet bang te zijn.

Het was een man. Hij leek aarzelend te lopen, soms bleef hij even staan en keek zenuwachtig om zich heen. Toen Aldegundis hem naderde, verliet hij de bedding van de holle weg en verdween tussen de braamstruiken. Sneeuwpanter wilde hem narennen, maar Aldegundis riep hem met een scherp woord terug. Voorzichtig naderde ze de plek waar de man verdwenen was. Geen schaduw of beweging viel er te bespeuren. De man stond of lag ergens doodstil...

“Je hoeft niet bang te zijn voor mijn hond!” riep Aldegundis. Stille.

“Je gaat me toch niet vertellen dat je bang bent voor een meisje?” probeerde ze nog eens.

Het gezoem van een hommelmot was het enige geluid.

Er is iets met die man aan de hand, dacht Aldegundis. Voorzichtig zette ze enkele stappen tussen de struiken.

“Blijf uit mijn buurt!” riep een schrille stem.

Aldegundis aarzelde. Ze boog takken opzij om beter te kunnen kijken. Sneeuwpanter blafte.

“Kom niet dichterbij, ik smeeek het je!” riep de stem weer. Er ritselde iets.

“Kan je me tenminste vertellen waarom niet?” vroeg Aldegundis ongerust.

De man hoestte. “Ik... ik ben aangetast door de Zwarte Dood. Mijn dorp heeft me verstoten, ik zwerf al weken rond. Ik... ik ben niet om aan te zien... Ga weg, misschien besmet ik je!”

Aldegundis deinsde terug. De Wijze Man had haar ooit gezegd dat geen enkel kruid hielp tegen de Zwarte Dood.

“Ik hoop dat...”

Bijlage 15: Lessuggestie 7 - voorleesfragment 3

Op een mistige middag kwamen Aldegundis en de schilder toevallig in de bibliotheek van het klooster. In een hoek zat een oude monnik diep over een stapel perkamenten gebogen. Hij had een uiterst fijn penseeltje in zijn hand. De schilder was onmiddellijk een en al aandacht. Schilderen op boekbladen, hij kon zijn ogen niet geloven!

De monnik vertelde hem over de miniatuurkunst en liet boeken zien.

“Dit wil ik leren! Dit wil ik leren!” riep de schilder zenuwachtig van opwindung uit.

“Eerst moet je het kopiëren in sierletters in de vingers hebben,” zei de monnik. “Jij hebt al een vaste hand, dus dat zal je vlug onder de knie hebben. Daarna moet je de beginletters van een hoofdstuk uitvergrooten tot een kleurrijk tafereeltje. Wacht, ik zal je mijn werk van vorige week laten zien.”

Hij slofte naar de vensterbank en kwam terug met drie perkamentbladen. Hij legde het eerste op tafel. In de linkerbovenhoek stond een grote letter D, gevormd door een rechte boom en een wijnrank in een halve cirkel. Het geheel was opgevuld met druiventrossen en takjes vol bloemen. Daarna legde de monnik nog een T en een S op tafel.

De abt kwam naar binnen en praatte met de mannen.

“Zo, zou jij dit willen leren? Wel... de ogen van vader Celestinus worden stilaan zwakker. Hij kan best een helper en opvolger gebruiken!” hoorde Aldegundis de abt zeggen.

“Bedoelt u... dat ik hier voor de rest van mijn leven...?” vroeg de schilder ongelovig.

“Werk genoeg voor een bekwaam vakman. Bovendien gaan we een grote ziekenzaal bouwen om mensen die besmet zijn door de Zwarte Dood op te vangen. Daar moeten een aantal troostende muurschilderingen komen,” zei de abt.

Tevreden verliet de schilder de bibliotheek. Van die dag af zat hij na zijn werk in de kerk elke avond bij Celestinus.

Toen hij Aldegundis zijn eerste speelse figuren liet zien, lachte ze: “Geen monsters en demonen meer?”

“Nee,” mompelde hij glimlachend.

“Mag ik je morgen iets geven?” voegde hij eraan toe.

's Anderendaags gaf hij haar een perkamenten rol. “Dank je, Aldegundis,” stond er in prachtige sierletters te lezen. Net als in de boeken van Celestinus had hij van de eerste letter

COLOFON

Deze publicatie is een uitgave van de Erfgoedcel Hasselt in samenwerking met de Katholieke Hogeschool Limburg en de stedelijke musea Hasselt en verscheen naar aanleiding van het project Viva Veldeke.

Auteurs:

Wim Ilsbrouckx
Tine Schroyen

Eindredactie:

Joke Smets, Tine Rock, Sabine Hartmann en Hanne Indekeu

Fotomateriaal:

Annemie America, stad Hasselt

In zoverre dit mogelijk was, werd toestemming gevraagd aan de rechthebbenden voor de publicatie van het beeldmateriaal. Wie de publicatie van beeldmateriaal betwist, kan contact opnemen met de uitgever van deze lesbrieven.

Alle rechten voorbehouden. Niets uit deze uitgave mag worden verveelvoudigd, opgeslagen in een geautomatiseerd gegevensbestand en/of openbaar gemaakt in enige vorm of op enige wijze, hetzij elektronisch, mechanisch, door fotokopieën, opnamen of op enige andere manier zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van de uitgever.

Druk en vormgeving:

Drukkerij Baillien-Maris

Oplage:

300 ex.

ISBN 9789078465119

Wettelijk depotnummer: 2007/10.771/23

HASSELT HEEFT HET.

